หนังสือชุดความรู้ไทย
ของององค์การค้าของคุรุสภา

ช้างในตำนาน พุทธประวัติ และชาดก

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์

ช้างในตำนาน พุทธประวัติ และชาดก

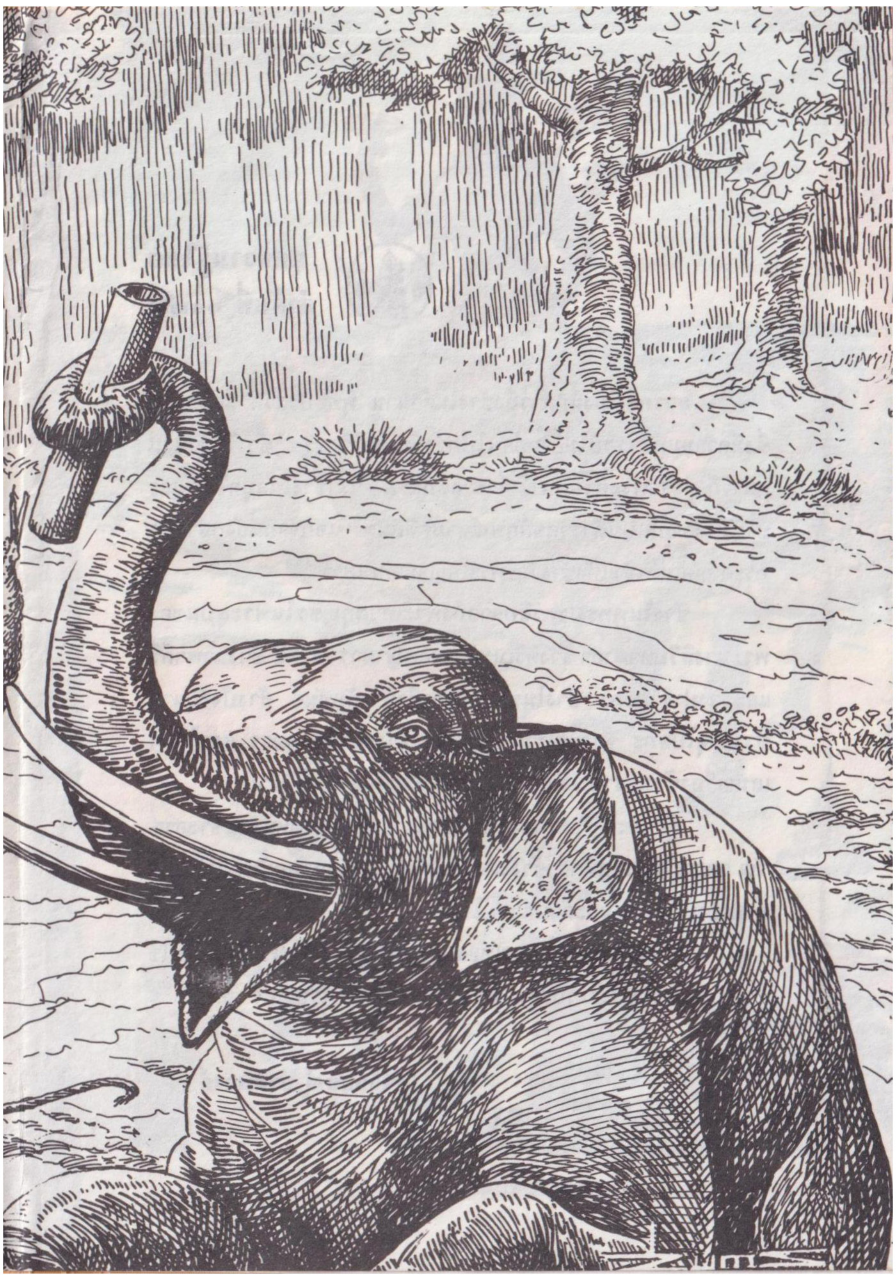

ชุดความรู้ไทย
ลำดับที่ ๑๐๒๙

สารคดีเรื่องนี้กล่าวถึงช้างในตำนาน พุทธประวัติ และชาดก ซึ่งมีความมหัศจรรย์ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าช้างในชีวิตจริง ช้างในตำนานกล่าวถึงตำราพระคชลักษณ์ ตำราคชกรรม ตำราช้างในสมุดไทย และมาตังคลีลาอันเป็นตำราคชลักษณ์ตามคติฮินดู นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระคเณศเทพเจ้าแห่งช้างและพระโกญจนาทเนศวร

ช้างในพุทธประวัติกล่าวถึงพระเศวตกุญชรในพระสุบินของพระนางสิริมหามายา ช้างคิรีเมขล์ ของพญามารวสวัตดี ช้างนาฬาคีรี และช้างปาลิไลยกะ ช้างในชาดกกล่าวถึงช้างฉัททันต์ ช้างปัจจัยนาค ช้างมาตุโปสกะ ช้างมหิฬามุข และช้างของอลินจิตตกุมาร และได้นำเสนอเรื่องช้างเอราวัณในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตไว้ด้วย

ผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลินจากเรื่องช้างในตำแหน่งและช้างเอราวัณ และจะได้ตระหนักว่าช้างในพุทธประวัติและในชาดกนั้นเป็นช้างที่มีคุณธรรม ฉลาด และล้วนน่าสนใจทั้งสิ้น

ผู้เรียบเรียงขอขอบคุณหอสมุดแห่งชาติที่ได้กรุณาอนุญาตให้ใช้ภาพในสมุดไทยเกี่ยวกับตำนานช้างเป็นภาพประกอบเรื่อง

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์

ช้างในตำนาน พุทธประวัติ และชาดก

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑

องค์การค้าของคุรุสภา

๒๕๓๗

ISBN 974-005-453-6

ราคา ๒๕.๐๐ บาท

อาจกล่าวได้ว่าช้างในชีวิตจริงล้วนแต่มีชีวิตที่น่ามหัศจรรย์ ทั้งช้างศึกช้างงานช้างในการแสดงและช้างเผือก ถึงกระนั้นก็ตามช้างในตำนาน ช้างในพุทธประวัติ และช้างในชาดกก็มีความมหัศจรรย์ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน จึงขอเสนอเรื่องช้างในตำนาน ช้างในพุทธประวัติ และช้างในชาดก ตลอดจนช้างเอราวัณไว้ ณ ที่นี้

ช้างในตำนาน

ตำนานช้างแต่โบราณมีหลายฉบับ ในที่นี้จะกล่าวถึงวิชาคชศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยตำราพระคชลักษณ์ และตำราคชกรรม ตำราช้างในสมุดไทย และมาตังคลีลาอันเป็นตำราคชลักษณ์ตามคติฮินดู

วิชาคชศาสตร์ เป็นวิชาหนึ่งในไตรเพทของศาสนาพราหมณ์ เชื่อกันว่าถ้าผู้ใดรู้จบไตรเพท ผู้นั้นเป็นผู้วิเศษ เป็นที่สรรเสริญของโลก วิชาคชศาสตร์มี ๒ ตำราคือ ตำราพระคชลักษณ์และตำราคชกรรม

ตำราพระคชลักษณ์ คือตำราที่กล่าวถึงรูปพรรณสัณฐานของช้างตระกูลต่าง ๆ ทั้งดีและชั่ว ถ้าได้ไว้จะให้คุณหรือให้โทษตามแต่ลักษณะของช้าง ตำรานี้เป็นของศาสนาพราหมณ์แห่งประเทศอินเดีย จึงเกี่ยวเนื่องกับพระเป็นเจ้าทั้ง ๔ คือ พระอิศวรหรือพระศิวะ พระนารายณ์หรือพระวิษณุ พระพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลก และพระเพลิง

พระศิวะหรือพระอิศวร

พระนารายณ์หรือพระวิษณุ

ต่อมาพราหมณ์ผู้ถือตำรานี้ได้เข้ามายังประเทศสยาม พม่า รามัญ ลาว เขมร ก่อนพุทธกาล ได้เป็นครูสอนขนบ-ธรรมเนียมของบ้านเมือง จะเห็นได้ว่าแม้ในปัจจุบันนี้ในพระ-ราชพิธีสำคัญๆ ของไทยก็จะมีทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์ในพุทธศาสนาควบคู่กันไป

ตำราพระคชลักษณ์ได้กล่าวถึงกำเนิดของช้างว่า พระ-นารายณ์เสด็จประทับบนหลังอนันตนาคราช แล้วกระทำอธิษฐานด้วยเทวฤทธิ์ให้ดอกบัวผุดขึ้นในพระอุทร แล้วจึงนำดอกบัวไปถวายพระอิศวร ดอกบัวนั้นมี ๘ กลีบ ๑๗๓ เกสร

พระอิศวรจึงแบ่งดอกบัวนั้นออกเป็น ๔ ส่วน ส่วนที่หนึ่ง ๘ เกสร เป็นของพระอิศวร ส่วนที่สองมี ๒๔ เกสร ให้แก่พระพรหม ส่วนที่สามมี ๘ เกสร ให้แก่พระนารายณ์ ส่วนที่ ๔ มี ๑๓๓ เกสร ให้แก่พระเพลิง

พระเป็นเจ้าทั้ง ๔ จึงสร้างเป็นช้าง ๔ ตระกูล คือ

๑. **อิศวรพงศ์** คือช้างที่พระอิศวรสร้าง เป็นชาติกษัตริย์หรือขัตติยะ มีลักษณะเนื้อดำสนิท ละเอียดเกลี้ยง งาทั้ง ๒ ใหญ่เสมอกัน เท้าใหญ่ น้ำเต้ากลม โขมดสูง งวงเรียวเป็นต้นเป็นปลาย คอกลม เมื่อเดินนั้นย่นคอ หลังเป็นคันธนู ท้ายเป็นสุกร ขนดท้องตามวงหลัง อกใหญ่ หน้าสูงกว่าท้าย เท้าหน้าเท้าหลังเรียวรัด ฝักบัวกลม หางเป็นข้อห่าง ๆ สนับงาเป็น ๒ ชั้น ขมับเสมอไม่พร่อง หูใหญ่ช่อม่วงยาว ข้างขวาระบายหูอ่อนนุ่ม มีขนมากกว่าข้างหน้า หน้าใหญ่

อิศวรพงศ์แบ่งออกเป็น ๘ หมู่ คือ อ้อมจักรพาล กัณฑ์หัตถ์หรือคชกรรณหัสดี เอกทันต์ กาพวกะหัตถีหรือกาพทันต์หัตถี จตุรสก ทันตรำพานหรือโรมทันต์ สีหชงค์ และจุมปราสาท

๒. **พรหมพงศ์** คือช้างที่พระพรหมสร้าง เป็นชาติพราหมณ์ มีลักษณะเนื้ออ่อน ขนละเอียดขึ้นขุมละ ๒ เส้น น้ำเต้าแฝด คิ้วสูง โขมดสูง มีกระขาวที่ตัวมาก ท้ายต่ำกว่าหน้า ขนหลังขนหูขนปากขนตายาว อกใหญ่ งาสีเหลือง งวงเรียวรัดเป็นต้นเป็นปลายและสั้น

ในตำนานกล่าวว่า พระอิศวรสาปนางมหาอุปกาสีให้ลงมา

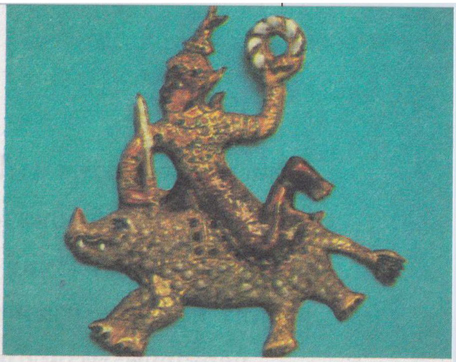

▲ พระเพลิงหรือพระอัคนี

◀ พระพรหม

▼ ช้างตระกูลอิศวรพงศ์และอัคนิพงศ์

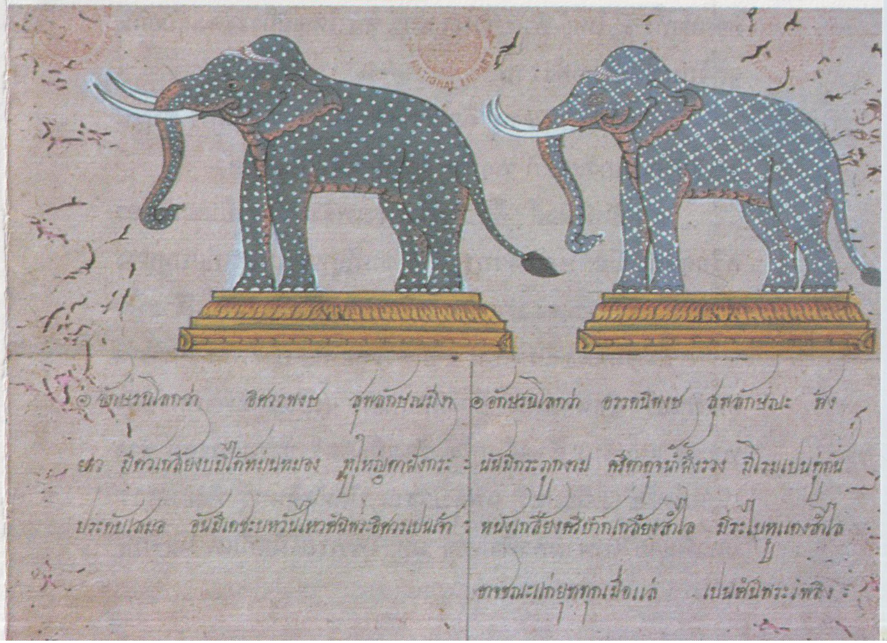

อยู่ในถ้ำเทวีสินทรบรรพต นางไปกินเถาคชลดาวัลลิ์ พระพรหมจึงให้นางอุปกาสีมีบุตรเป็นช้าง ๑๐ หมู่ คือ ฉัททันต์ อุโบสถ เหมหัตถี มงคลหัตถี คันธหัตถี ปิงคัล ดามพหัตถี บัณฑรหรือนาคันทร คังไคย และกาลวกะหัตถี

นอกจากนี้พระพรหมยังสร้างช้างอีก ๘ จำพวกเรียกว่า อัฏฐทิศ คือช้างแปดทิศของเขาพระสุเมรุ คือ ไอราพต บุณฑริก พราหมณ์โลหิต กระมุท อัญชัน บุษปทันต์ เสาวโภม และสุประดิษฐ

๓. **วิษณุพงศ์** คือช้างซึ่งพระนารายณ์สร้าง เป็นชาติแพทย์หรือเวศ มีลักษณะผิวเนื้อหนา ขนหน้าเกรียน อก คาง คอ เท้าทั้ง ๔ ใหญ่ หางยาว งวงยาว หน้าใหญ่มีกระแดงเสมอกัน ลูกจักษุขุ่นมัว หลังราบ

แบ่งออกเป็น ๘ หมู่ คือ สังขทันต์ ดามพหัสดินทร์ ชมลบ ลบชม ครบกระจอก พลุกสะดำ สังขทันต์ โคบุตร

๔. **อัคนีพงศ์** คือช้างซึ่งพระเพลิงสร้าง เป็นชาติสูตรหรือสุตตะ มีลักษณะผิวกระด้าง ขนที่หูหยาบ ตะเกียบหูห่าง หางเขิน หน้ากระแดง ปากแดง หน้าวงแดง ผิวเนื้อหม่นไม่ดำสนิท

ช้างอัคนีพงศ์แบ่งเป็น ๔๒ ตระกูล คือ ประพัทธจักรพาล อุทรกุมภ์ รัตนกุมพล ช้างเผือกเอก (เป็นราชพาหนะของพระเจ้าแผ่นดิน) ช้างเผือกโท ช้างเผือกตรี ช้างเนียมเอก ช้างเนียมโท ช้างเนียมตรี นพสุบรรณ ปัตหัสดินทร์ พิฆเนศวร มหาพินาย เทพามหาพิฆเนศ มหาไพฑูรย์ นิลทันต์ นิลจักษุ

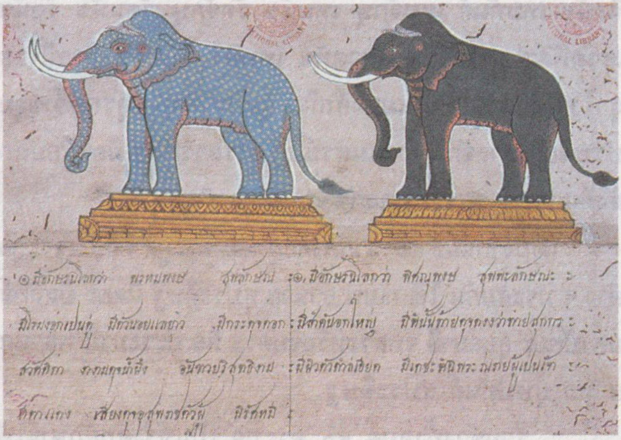

ช้างตระกูลพรหมพงศ์และวิษณุพงศ์

ช้างฉัททันต์และช้างอุโบสถ

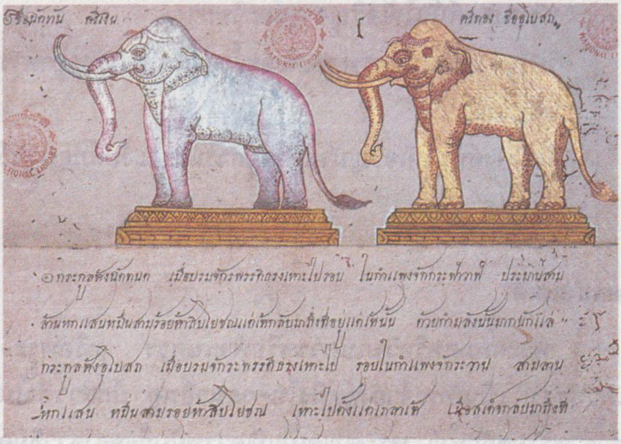

นิลนัข เหมทันต์ เหมจักษุ เหมนัข รัตจักษุ รัตนนัข รัตนัข เศวตพัตร เศวตจักษุ เศวตนัข เทพคิรี จันทคิรี ลิลานิโรธ สุวโรจ ดำพงศ์ถนิม สมพงศ์ถนิม กุมปราสาท จตุรกุมภ์ ขลุม ประเจียด พาลจักรี พิทาเนสูรย์ มุขสโรสารภัทร มิคหรือมฤก สังคิน กุญชเรศร์ พฤกสาร

นอกจากนี้มีช้างอำนวยพงศ์อีก ๑๔ ตระกูล คือช้างตระกูลต่าง ๆ ประสมกัน ได้แก่เมฆ อำนวย สุประดิษฐ์ นิลภะ บิสลักส์ มหาปัทมะ อุบลมาลี จบสระหรือจบตระ นิล ปะระมาถี พสานิส สาหะ บุษปทันต์ สุประดิษฐ

รวมช้างทั้งหมด ๙๐ ตระกูล เป็นช้างศุภลักษณ์ให้คุณต่าง ๆ คือ

อิศวรพงศ์นั้นให้เจริญทรัพย์และมีอำนาจ

พรหมพงศ์นั้นให้เจริญอายุและวิทยา

วิษณุพงศ์นั้นให้ศัตรูพ่ายแพ้และน้ำฝนผลาหารธัญญาหารบริบูรณ์

อัคนีพงศ์นั้นให้เจริญมัจฉมังสาหารและระงับศึกอุบาทว์ทั้งปวง

พระคเณศ

พระคเณศหรือวิฆเนศวรหรือพิฆเนศวร หรือพระเทวกรรม เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู มีกล่าวถึงในตำราพระคชลักษณ์ พระคเณศเป็นที่เคารพนับถือของชาวฮินดู

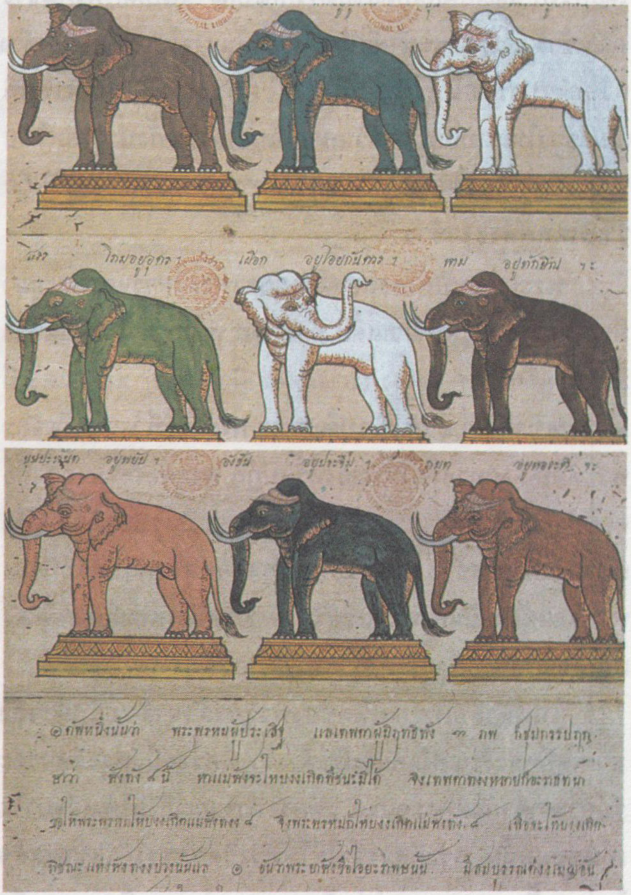

ช้างอัฏฐทิศ

โดยทั่วไป และเป็นที่นับถือของพวกหมอเฒ่าซึ่งเป็นครูผู้โพนช้าง คล้องช้าง และฝึกสอนช้างอีกด้วย ดังนั้นในการโพนช้าง คล้องช้าง หรือการประกอบพิธีเกี่ยวกับช้าง ผู้กระทำพิธีในประเทศที่เลี้ยงช้างในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย จะต้องทำการบวงสรวงบูชาและนมัสการพระคเณศ โดยนับถือว่าเป็นเทพประจำช้าง

พระคเณศเป็นโอรสองค์แรกของพระอิศวรและพระอุมา มีรูปกายเป็นมนุษย์ อ้วนเตี้ย ท้องพลุ้ย หูยาน มีเศียรเป็นช้าง มีงาข้างเดียว สีกายแดง (บางแห่งว่าผิวเหลือง) นุ่งห่มแดง มี ๔ กร พระหัตถ์ที่ ๑ ทรงถือเปลือกหอย พระหัตถ์ที่ ๒ ทรงถือจักร พระหัตถ์ที่ ๓ ทรงถือไม้พลองหรือปฏัก พระหัตถ์ที่ ๔ ทรงถือดอกบัว และบางแห่งกล่าวว่าทรงถือกุญแจเป็นรูปขอสับซึ่งเป็นเครื่องมือบังคับช้าง บางโอกาสทรงถือพัดในพระหัตถ์ที่ ๒ พระคเณศมีหนูเป็นพาหนะและผู้รับใช้ บางทีมีภาพหนูบนธงสีแดงเป็นสัญลักษณ์ มีงูเป็นสังวาลหรือสายรัดพุง

ในหนังสือเทวกำเนิดของพระยาสัจจาภิรมย์กล่าวถึงสาเหตุที่พระคเณศมีเศียรเป็นช้างว่า ครั้งหนึ่งพระอิศวรจะทำการเกศากันต์พระคเณศ แต่พระนารายณ์ยังมิได้เสด็จมาในเทพชุมนุมนั้น พระอิศวรจึงใช้ให้พระวิศวกรรมไปเชิญเสด็จ ในขณะนั้นพระนารายณ์กำลังบรรทมอยู่ พระวิศวกรรมจึงปลุกด้วยการเป่าสังข์เป็นบทสรรเสริญ เมื่อพระนารายณ์ทรงตื่นบรรทมและได้ทรงทราบว่าพระอิศวรให้เชิญไปในงาน

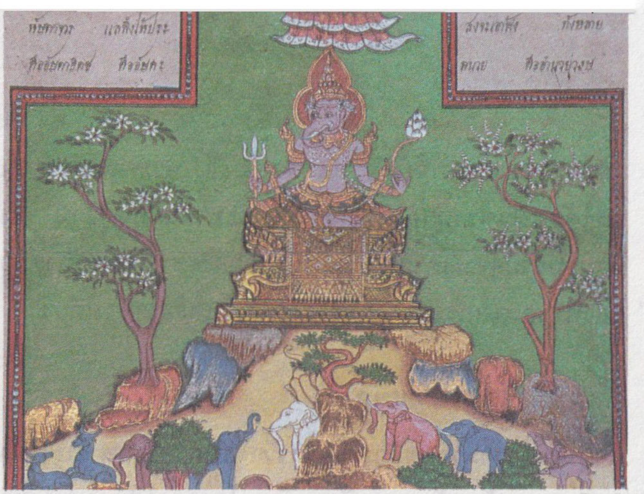

พระคเณศ

เกศากันต์พระคเณศ ก็บริภาษขึ้นว่า “ลูกหัวขาดนี่แหละกวนนัก” ทันใดนั้นเศียรของพระคเณศก็ขาดหายไป

พระอิศวรจึงใช้ให้พระวิศวกรรมไปเที่ยวหาเศียร แต่หาไม่พบ เมื่อจะกลับมาพบช้างนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก พระวิศวกรรมจึงตัดหัวช้างไปถวายพระอิศวรและนำไปต่อกับองค์พระคเณศ พระคเณศจึงมีเศียรเป็นช้างแต่นั้นมา

ส่วนสาเหตุที่พระคเณศมีงาข้างเดียวนั้น ในคัมภีร์พรหมไว-วรรตปุราณกล่าวว่า พระคเณศทรงทำหน้าที่รักษาพระทวารขณะที่พระอิศวรบรรทม ปรศุรามจะเข้าไปในพระราชฐานชั้นใน พระคเณศเข้าขัดขวางไว้ ได้มีการถกเถียงและต่อสู้กันขึ้น พระคเณศใช้งวงจับปรศุรามหมุนไปรอบ ๆ และเหวี่ยงไปจนปรศุรามมึนศีรษะหมดความรู้สึก เมื่อปรศุรามรู้สึกตัวก็โกรธ

แค้นพระคเณศมาก จึงใช้ขวานเพชรขว้างไป พระคเณศจำขวานนั้นได้ว่าเป็นขวานของพระอิศวรที่ประทานแก่ปรศุราม จึงน้อมรับด้วยความเคารพ ทันใดนั้นขวานเพชรก็ตัดงาข้างหนึ่งของพระคเณศกระเด็นไป พระคเณศจึงเหลืองาข้างเดียว

พระโกญจนาทเนศวร

ในตำราพระคชลักษณ์กล่าวว่า ในไตรดายุคพระเป็นเจ้ามาประชุมพร้อมกัน พระอิศวรมีเทวโองการให้พระเพลิงทำเทวฤทธิ์เกิดเป็นแปลวเพลิงออกจากช่องกรรณทั้ง ๗ เกิดเทวกุมาร ๒ องค์ องค์หนึ่งคือพระพิฆเนศวร ส่วนอีกองค์หนึ่งคือพระ-โกญจนาทเนศวร ซึ่งมีพระพักตร์เป็นช้าง ๓ เศียร มี ๖ กร กรหนึ่งเกิดเป็นช้างเผือกผู้มี ๓๓ เศียร คือช้างเอราวัณ อีกกรหนึ่งเป็นช้างเผือกผู้มี ๓ เศียร คือ คีรีเมฆคละไตรดายุค ช้างทั้ง ๒ เป็นพาหนะของพระอินทร์ อีก ๒ กร เกิดเป็นช้างข้างละ ๓ ช้าง เป็นช้างเผือกเอก โท ตรี ช้างพังอยู่ข้างพระหัตถ์ซ้าย ช้างพลายอยู่ข้างพระหัตถ์ขวา สำหรับเป็นพาหนะของพระมหากษัตริย์ผู้มีอภินิหารบารมีในแผ่นดิน อีก ๒ กรนั้นเกิดเป็นสังข์ทักษิณา-วรรตอยู่เบื้องขวา สังข์อุตราวัฏอยู่เบื้องซ้าย

เทพบุตรองค์นี้ยืนอยู่เหนือกระพองช้าง ๗ เศียร จึงได้นามว่า พระโกญจนาทเนศวรศิวบุตร นับเป็นต้นตระกูลช้างเผือก หมอช้างทั้งหลายจึงได้บูชาพระศิวบุตรพิฆเนศวรและโกญจนาท-เนศวรสืบต่อมา

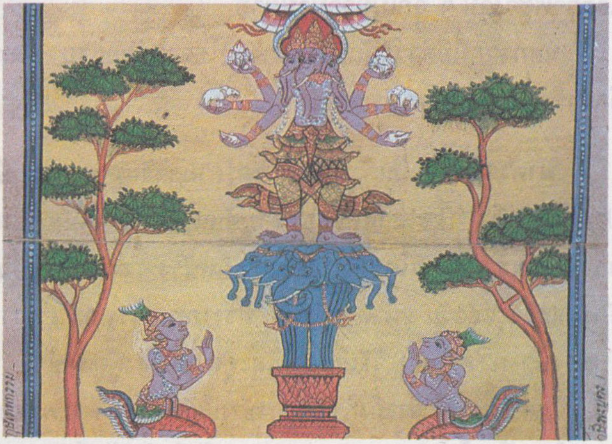

พระโกญจนาทเนศวร

ตำราคชกรรม เป็นตำราว่าด้วยเวทมนต์คาถา กระบวนการจับช้างตลอดจนการรักษาช้าง มีภาพยันต์หลายชนิด

ตำราช้างในสมุดไทย ในหอสมุดแห่งชาติมีตำราช้างในต้นฉบับตัวเขียนเป็นสมุดไทยดำและสมุดไทยขาวอีกเป็นจำนวนมาก จะกล่าวถึงเพียงบางเล่ม ได้แก่

ตำราช้างฉบับหลวง รัชกาลที่ ๒ เป็นสมุดไทยดำขนาดใหญ่หนามาก กว้าง ๒๐ ซม. ยาว ๕๒.๒ ซม. กล่าวถึงช้างลักษณะต่าง ๆ มีภาพเขียนสีสวยงามมากประกอบทั้งเล่ม ต้นเล่มมีภาพพระคเณศ พระโกญจนาทเนศวร เทพเจ้าแห่งช้าง ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ๓๓ เศียร ภาพช้างมีเทวดารักษา

และภาพช้างอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้มีตำราลักษณะช้างคำโคลงสมัยอยุธยา และตำราขี่ช้าง ซึ่งมีภาพประกอบ

มาตังคลีลา เป็นตำราคชศาสตร์ตามคติฮินดูของพระฤษีปาลกัปย ซึ่ง ป.ส.ศาสตรีแปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตของนิลกัณฐ์ กล่าวโดยสังเขปถึงกำเนิดช้าง ลักษณะดีชั่ว ลักษณะอายุและวัย ขนาด ค่า นิสัย ประเภท การตกมัน การจับช้างป่า การรักษา วิธีเลี้ยงดู และคุณวุฒิของผู้ดูแลช้าง

ในตอนแรกที่กล่าวถึงกำเนิดของช้างนั้นกล่าวว่า พระพรหมทรงหยิบเปลือกไข่มาสาธยายสามเวท แล้วจึงเกิดช้างไอราพต และพญาช้างอีก ๗ เชือก และช้างพลาย ๘ เชือก จากเปลือกไข่ในพระหัตถ์ขวา และเกิดช้างพังซึ่งเป็นคู่ครองของช้างเหล่านั้นในพระหัตถ์ซ้าย และเกิดลูกหลานเที่ยวอยู่ตามป่า แม่น้ำ ภูเขา ตามความพอใจ

เดิมพวกช้างสามารถไปสู่ที่ใดและแปลงรูปได้ตามความปรารถนา และสามารถเหาะเหินไปในอากาศหรือเดินบนพื้นดินได้ ต่อมาช้างเหาะไปพักที่ต้นไทรทางทิศเหนือเขาหิมพานต์และทำกิ่งไทรหัก ฤษีทีรฆตาปา ผู้ตั้งอาศรมอยู่ใต้ต้นไทรโกรธจึงสาปช้าง ช้างจึงหมดความสามารถที่จะไปที่ใด ๆ ได้ตามความพอใจ และยังต้องเป็นพาหนะของมนุษย์อีกด้วย

ภาพยันต์ในตำราคชกรรม

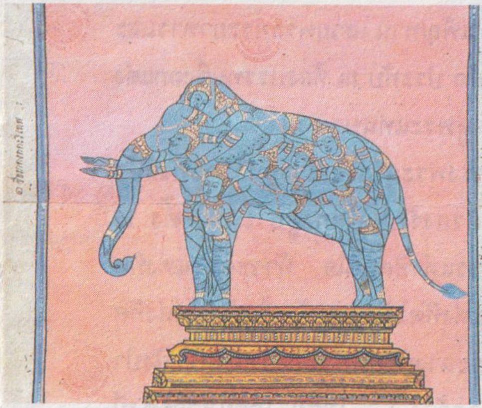

ภาพช้างมีเทวดารักษา

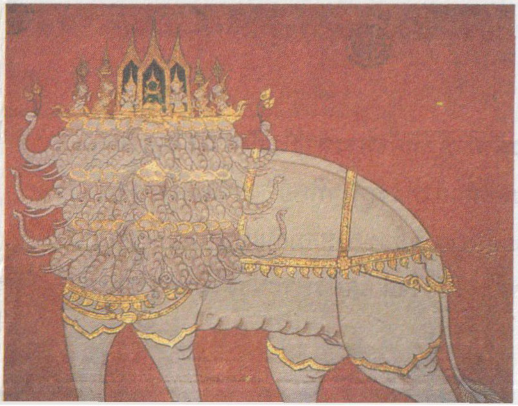

พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

ช้างในพุทธประวัติ

ช้างในพุทธประวัติมี ๔ เชือก คือ

๑. พระเศวตกุญชรในพระสุบินของพระนางสิริมหามายา

วันเพ็ญเดือน ๘ ในเมืองกบิลพัสดุ์ได้มีงานพิธีเป็นเวลา ๗ วัน พระนางสิริมหามายามเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะพร้อมทั้งประชาชนชาวเมืองได้ไปร่วมงานกันนับตั้งแต่วันแรกจนกระทั่งถึงวันที่ ๗ พระนางทรงบำเพ็ญทาน เสวยพระกระยาหารและสุธารส ทรงรักษาศีลอุโบสถ ประทับ ณ ห้องบรรทมซึ่งตกแต่งอย่างงดงาม แล้วเสด็จเข้าสู่พระแท่นบรรทม

ในคืนนั้นพระนางทรงพระสุบินว่าท้าวมหาราชทั้งสี่คือท้าวโลกบาลผู้มีหน้าที่ปกครองรักษาโลกอยู่ประจำทิศทั้ง ๔ คือ ท้าวเวสสวันหรือกุเวรแห่งทิศเหนือ ท้าวธตรฐแห่งทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกแห่งทิศใต้ และท้าววิรูปักษ์แห่งทิศตะวันตก ได้ช่วยกันยกพระนางพร้อมทั้งแท่นบรรทมไปยังป่าหิมพานต์ วางลงที่พื้นศิลากว้าง ๖๐ โยชน์ ใต้ต้นสาละซึ่งมีปริมณฑลประมาณ ๗ โยชน์ แล้วท้าวมหาราชทั้งสี่ก็ยืนเฝ้าอยู่ด้านหนึ่ง

ครั้นแล้วได้มีนางฟ้ามานำเสด็จพระนางไปยังสระอโนดาตเพื่อสรงน้ำและชำระมลทินแล้วทรงภูษาทิพย์ พร้อมทั้งทรงลูบไล้พระองค์ด้วยทิพยคันธชาติคือของหอมอันเป็นทิพย์ และประดับด้วยดอกไม้ทิพย์ แล้วจึงนำเสด็จพระนางไปบรรทม

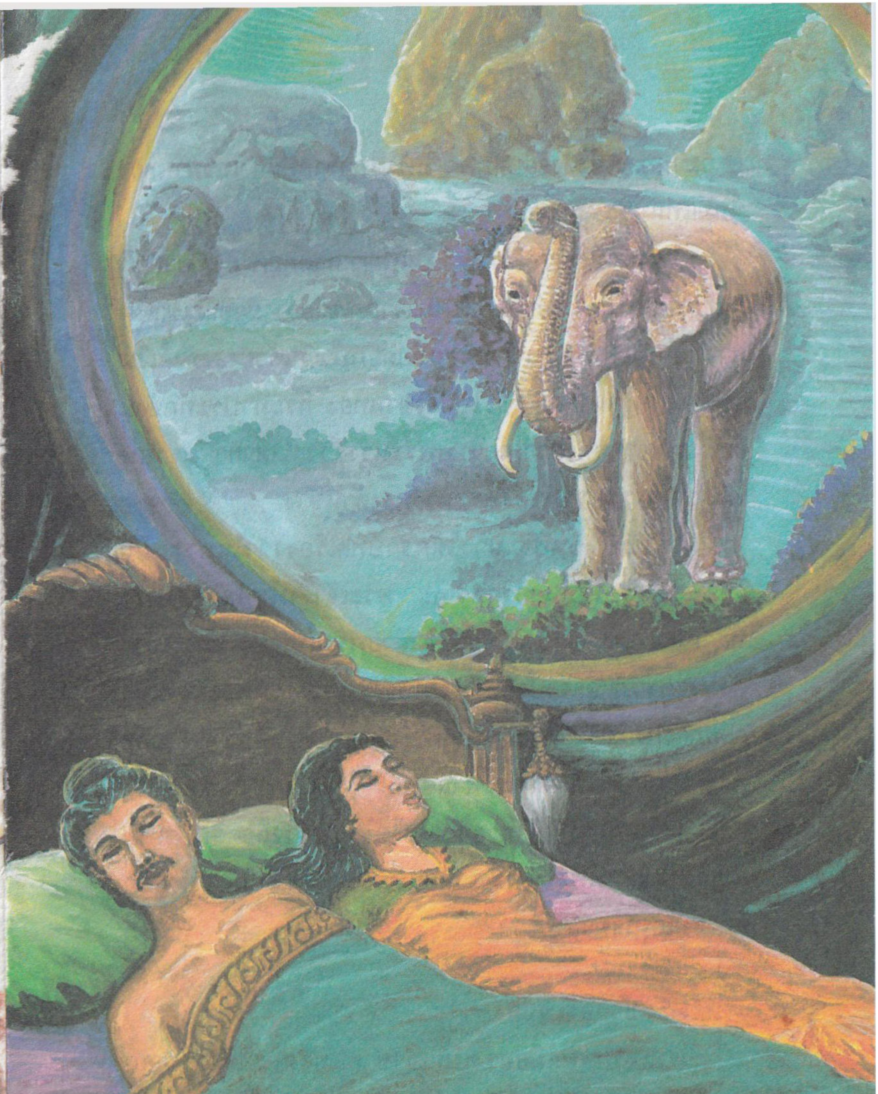

พระเศวตกุญชรในพระสุบินของพระนางสิริมหามายา

ณ วิมานทอง ซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาเงินไม่ไกลจากที่นั้น ในวิมานทองนั้นมีแท่นบรรทมตั้งอยู่

ในขณะนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพญาเศวตกุญชร เที่ยวอยู่ที่ภูเขาทองไม่ไกลจากที่นั้น ได้ลงมาจากภูเขาทอง มาขึ้นภูเขาเงินทางทิศเหนือ พญาช้างเผือกถือดอกบัวเงินด้วยงวงดังสีเงิน ส่งเสียงโกญจนาทแล้วเข้าไปยังวิมานทอง กระทำประทักษิณ คือเวียนขวาแสดงความเคารพพระนางสิริมหามายา ๓ รอบ แล้วเข้าสู่พระครรภ์ของพระนางทางด้านข้าง

เช้าวันรุ่งขึ้นพระนางได้กราบทูลเรื่องราวในพระสุบินให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ พระเจ้าสุทโธทนะโปรดให้พราหมณ์ ๖๔ คนเข้าเฝ้า และทำนายพระสุบินว่าพระนางทรงตั้งพระครรภ์และจะประสูติพระโอรส พระโอรสพระองค์นี้ถ้าอยู่ปกครองบ้านเมืองก็จะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกทรงผนวชก็จะได้เป็นพระศาสดา

จากพระสุบินนี้ ชาวอินเดียได้ใช้รูปช้างถือดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าตอนที่ยังไม่ตรัสรู้ไว้เคารพบูชาหลังสมัยพุทธกาล

๒. ช้างคิรีเมขล์

พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกทรงผนวช และทรงจาริกศึกษาธรรมในสำนักต่าง ๆ ของดาบส ทรงบำเพ็ญความเพียรเพื่อที่จะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ

ด้วยความยากลำบาก ทรงกระทำทุกรกิริยาเป็นเวลานาน แต่เมื่อทรงเห็นว่าไม่เป็นหนทางแห่งการตรัสรู้จึงกลับเสวยตามปกติ และทรงบำเพ็ญเพียรต่อไปอย่างไม่ท้อถอย จนกระทั่งถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วิสาขปูรณมี เป็นวันที่ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะทรงบำเพ็ญเพียรอย่างสูงสุด

ในเวลาบ่าย พระองค์ทรงรับหญ้าคา ๘ กำจากโสถิย-พราหมณ์ แล้วทรงนำมาปูลาดลงที่ใต้ต้นโพธิ์ทางทิศตะวันออกอันเป็นที่ประทับ ได้ทรงอธิษฐานว่าถ้าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขอให้เกิดรัตนบัลลังก์ขึ้น ทันใดนั้นก็มีรัตนบัลลังก์เกิดขึ้น จึงเสด็จขึ้นประทับ ทรงตั้งอานาปานสมาธิภาวนาตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าจะไม่ลุกจากรัตนบัลลังก์ ถ้าไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ

เทพเจ้าทั้งหลายต่างพากันมาห้อมล้อม และกล่าวคำสรรเสริญเสียงดังไปไกลจนถึงทิศเบื้องบนชั้นอกนิฏฐพรหม และทิศเบื้องต่ำคือนรกชั้นอเวจี เมื่อพญามารวสวัตดีได้ยินคำสรรเสริญพระพุทธองค์ก็วิตกว่า ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะหลุดพ้นจากกิเลสได้แก่ตัณหา ราคะ โทสะ โมหะ หลุดพ้นจากกองทุกข์อันมีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็จะพ้นอำนาจของพระยามาร

ดังนั้นพญามารจึงนิมิตตนให้มีแขนพันแขนถืออาวุธครบทุกมือ แล้วขึ้นขี่คอช้างคิรีเมขล์ซึ่งมีรูปร่างสูงใหญ่แข็งแรงดุร้าย ติดตามด้วยไพร่พลมารยกเป็นกองทัพโห่ร้องเสียงกึกก้อง

เพื่อจะทำลายเจ้าชายสิทธัตถะ เทพเจ้าต่างพากันหนีไปหมด เจ้าชายยังคงประทับบนรัตนบัลลังก์อย่างสงบ พญามารโกรธแค้นสั่งไพร่พลมารให้เข้าทิ่มแทงพระองค์ แต่ก็ไม่อาจทำอันตรายพระองค์ได้ อาวุธทั้งหลายกลายเป็นดอกไม้หอมตกอยู่แทบพระบาท

พญามารจึงไสช้างคิรีเมขล์เข้าไปใกล้เจ้าชาย และพูดข่มขู่เพื่อช่วงชิงบัลลังก์ โดยอ้างว่าบัลลังก์เกิดขึ้นจากอานุภาพของตน เจ้าชายตรัสว่ารัตนบัลลังก์เกิดจากพระบารมีของพระองค์ เพราะทรงบำเพ็ญทานบารมีไว้ครบถ้วน และทรงขอให้แม่พระธรณีเป็นพยาน แม่พระธรณีจึงขึ้นมาจากพื้นดินกล่าวยืนยันว่าเจ้าชายได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีไว้มาก นางได้ก้มเศียรรับน้ำทักษิโณทกนั้นไว้ ครั้นแล้วแม่พระธรณีจึงบิดพระเกศาให้มีสายน้ำแรงไหลออกมาท่วมไพร่พลมารลอยกระจายไปตามสายน้ำ

ส่วนช้างคิรีเมขล์ก็ซวนเซทรุดถอยหลังและคุกเข่าลง พญามารประหลาดใจอย่างยิ่งที่ได้เห็นอำนาจแห่งการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธองค์เป็นที่ประจักษ์แจ้ง จึงชวนหมู่มารที่เหลือน้อมนมัสการพระพุทธเจ้า เทพเจ้าทั้งหลายได้เห็นพระพุทธองค์ทรงมีชัยต่อพวกมารก็พากันฉลองชัยชนะ

๓. ช้างนาฬาคิรี

พระเทวทัตซึ่งเป็นพระญาติของพระพุทธเจ้ามีใจอิจฉา

ช้างคิรีเมขล์ของพญามาร

และทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้า เมื่อพระเทวทัตได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุก็ปรารถนาที่จะเป็นใหญ่ปกครองพระภิกษุ ได้กระทำปาฏิหาริย์ล่อลวงเจ้าชายอชาตศัตรูซึ่งยังมีพระชันษาน้อยให้หลงเชื่อและเลื่อมใสในตนจนถึงกับยกย่องให้เป็นอาจารย์ และทรงทำทุกอย่างตามคำแนะนำของพระเทวทัต เป็นต้นว่าได้ทรงลอบปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระราชบิดาของพระองค์ และทรงเข้าพระทัยผิดในพระพุทธเจ้าถึงกับได้ช่วยเหลือพระเทวทัตในการทำร้ายพระพุทธเจ้า ด้วยการใช้ให้นายขมังธนู ๔ นายไปลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า แต่ไม่สามารถทำอันตรายพระพุทธเจ้าได้ พระเทวทัตจึงลงมือทำเองบ้าง โดยขึ้นไปบนยอดเขาคิชฌกูฏในเวลาเช้า แล้วกลิ้งก้อนหินลงมาหมายปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า ขณะเสด็จพระ-ราชดำเนินขึ้นไปเมื่อทรงกลับจากบิณฑบาต แต่เพียงสะเก็ดหินเท่านั้นมากระทบพระบาททำให้ห้อพระโลหิต

พระเทวทัตยังไม่สิ้นความพยายาม ได้ขอให้พระเจ้าอชาต-ศัตรูช่วยโดยใช้ช้างนาฬาคิรีของพระองค์เป็นเครื่องมือในการปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า พระเจ้าอชาตศัตรูจึงรับสั่งให้ควาญช้างปล่อยช้างนาฬาคิรีในตอนเช้า ตรงกับเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตและทรงทำตามคำแนะนำของพระเทวทัตคือให้ควาญช้างนำสุรามาให้ช้างดื่มเพิ่มขึ้นอีก ๑ เท่า คือจาก ๘ ไห เป็น ๑๖ ไห แล้วรับสั่งให้ทหารตีกลองร้องประกาศแก่ชาวเมืองราชคฤห์ว่าจะมีการปล่อยช้างนาฬาคิรีในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น

ให้ชาวเมืองระวังตัว

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบข่าวก็ทรงพระราชดำริว่าจะต้องเสด็จไปปราบช้างนาฬาคิรีให้หายพยศ และจะทรงกระทำปาฏิหาริย์เพื่อทรมานพวกเดียรถีย์นิครนถ์ คือพวกนักบวชนอกพุทธศาสนาในกรุงราชคฤห์ที่ย่ำยีพุทธศาสนาให้พ่ายแพ้ไป

ดังนั้นเมื่อรุ่งอรุณของวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าก็เสด็จพระราชดำเนินนำพระภิกษุที่อยู่ในวิหารทั้ง ๑๘ ตำบลในกรุงราชคฤห์ออกบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ประชาชนชาวเมืองต่างพากันวิตกกังวล บางพวกจะคอยชมพระบารมีของพระ-พุทธเจ้าปราบช้างนาฬาคิรีให้สิ้นพยศ บางพวกเกรงว่าช้างนาฬาคิรีซึ่งโหดร้ายฆ่ามนุษย์มามากมายแล้ว จะทำร้ายพระพุทธเจ้าจนสิ้นพระชนม์ จึงมีประชาชนคอยดูอยู่เป็นจำนวนมาก บางคนปีนขึ้นไปนั่งบนต้นไม้ใหญ่ บางคนหลบอยู่ในที่ปลอดภัยที่จะมองเห็นได้ชัดเจน

ในขณะนั้นช้างนาฬาคิรีกำลังตกมันจึงดุร้ายเหี้ยมโหดยิ่งได้ดื่มเหล้าถึง ๑๖ ไห ก็ยิ่งเมามันบ้าคลั่งยิ่งขึ้น เมื่อควาญช้างเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จฯ พร้อมด้วยพระภิกษุจำนวนมากก็ปล่อยช้างออกไป ช้างนาฬาคิรีวิ่งทะยานมาในวิถีทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จพระราชดำเนินอยู่ พลางส่งเสียงโกญจนาทน่าสะพึงกลัว ชูงวง ชูงา กระทืบเท้าจนแผ่นดินสะเทือน เอางาทิ่มแทงทุกอย่างที่ขวางหน้ามาตลอดทางพลางวิ่งตรงมาทางพระพุทธเจ้า

ฝ่ายพระอานนท์ผู้เป็นอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้ามีความ

จงรักภักดี เกรงว่าพระพุทธเจ้าจะทรงได้รับอันตราย จึงยอมสละชีวิตของตนเองเพื่อปกป้องภัย โดยวิ่งออกไปยืนอยู่เบื้องหน้าพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยสกัดกั้นช้างนาฬาคิรี พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระอานนท์ให้ถอยกลับถึง ๓ ครั้ง แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เมื่อทรงเห็นว่าพระอานนท์จะยอมสละชีวิต จึงทรงกระทำพุทธานุภาพขับไล่ช้างนาฬาคิรีให้วิ่งไปทางอื่น แล้วทรงแผ่พระเมตตาบันดาลให้ช้างนาฬาคิรีละพยศและทรงขับไล่ให้หนีไป

ในขณะนั้นหญิงแม่ลูกอ่อนกำลังอุ้มลูกอยู่ เมื่อเห็นช้างนาฬาคิรีวิ่งมาก็ตกใจ ทิ้งลูกร้องไห้จ้าไว้กลางถนน ตนเองวิ่งหนีตามผู้คนไป ช้างนาฬาคิรีก็วิ่งไล่ตามหญิงแม่ลูกอ่อนไป เมื่อเห็นว่าไล่ไม่ทันก็หันกลับมาวนเวียนที่เด็กซึ่งร้องไห้ด้วยความหวาดกลัว พระพุทธเจ้าจึงทรงแผ่พระเมตตาให้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจของช้างนาฬาคิรี ประหนึ่งหลั่งน้ำเย็นรดจิตใจอันดุร้ายของพญาช้างที่ทั้งเมามันและเมาสุรา ความเมาทั้ง ๒ ประการก็ดับสนิทลง เกิดความเมตตาไม่ทำร้ายเด็ก พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกช้างนาฬาคิรีให้เข้ามาเฝ้า

ช้างนาฬาคิรีจึงรู้สึกตัว เกิดความละอายต่อบาป สิ้นพยศด้วยพุทธานุภาพ จึงยกงวงขึ้นจบทำความเคารพพระพุทธเจ้าและหมอบลงแทบพระบาท พระพุทธเจ้าทรงยกพระหัตถ์ขวาขึ้นลูบกระพองศีรษะของช้างนาฬาคิรีด้วยพระเมตตา ตรัสสั่งสอนให้มีเมตตาจิตต่อคนและสัตว์ ไม่ทำร้ายผู้อื่น ทำใจให้บริสุทธิ์ เมื่อสิ้นชีพจากโลกนี้ไปจะได้ไปเกิดบนสวรรค์เป็นที่

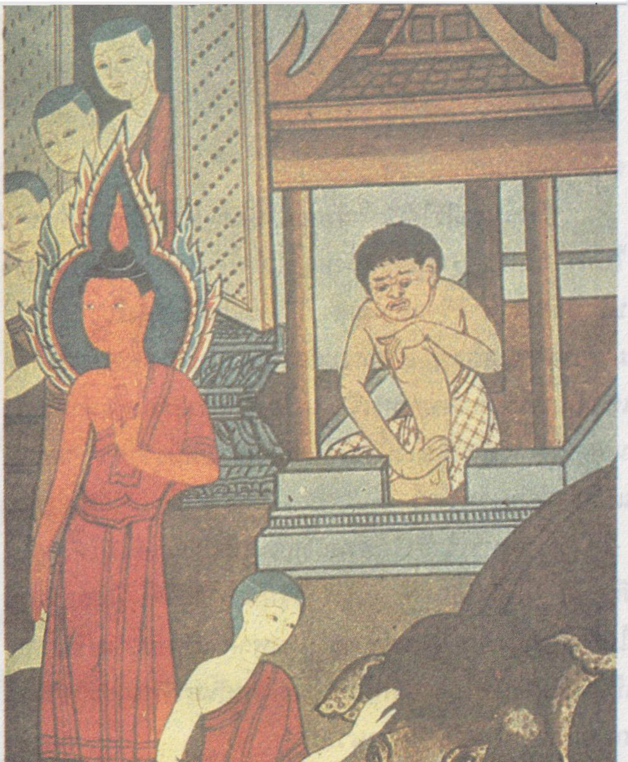

ช้างนาฬาคิรี

ดับโศกเสวยสุข

ช้างนาฬาคิรีได้ฟังคำสั่งสอนก็บังเกิดความปีติยินดีซึมซาบไปทั่วร่างกาย ประชาชนทั้งหลายเมื่อได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงปราบช้างนาฬาคิรีจนสิ้นพยศ ก็ชื่นชมยินดีโห่ร้องโปรยดอกไม้มาลัยของหอมต่าง ๆ บางคนเปลื้องเครื่องประดับแพรพรรณออกเพื่อสักการะบูชาพระพุทธเจ้า เครื่องสักการะกองสูงเท่าตัวช้างนาฬาคิรี ดังนั้นช้างนี้จึงได้นามอีกนามหนึ่งว่าธนบาลหัตถี แปลว่าผู้รักษาทรัพย์

พระพุทธเจ้ายังได้ทรงสั่งสอนให้ช้างนาฬาคิรีตั้งอยู่ในศีล ๕ ตั้งแต่นั้นมาช้างนาฬาคิรีก็มีอารมณ์ดี ฝึกสอนง่ายไม่ทำร้ายผู้ใดอีก การปราบช้างนาฬาคิรีเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่เป็นที่เลื่องลือไปไกล ทำให้ประชาชนพากันมาสักการะบูชาและถวายบิณฑบาตกันเป็นจำนวนมาก

๔. ช้างปาลิไลยกะ

ช้างปาลิไลยกะเป็นช้างพลายหัวหน้าโขลงมีกำลังแข็งแรงต่อมาเกิดความเบื่อหน่ายต่อการอยู่รวมกับช้างเป็นจำนวนมากในโขลง เพราะช้างเหล่านั้นประพฤติตนไม่อยู่ในระเบียบทั้งเรื่องอาหารการกินและการดำรงชีวิต ช้างปาลิไลยกะจึงตัดสินใจแยกตัวเองออกจากโขลงไปเป็นช้างโทนอยู่แต่ลำพังเพื่อความสุขสงบของตนเอง

ในเวลาเดียวกันนั้นพระพุทธเจ้าทรงเบื่อหน่ายระอาภิกษุ

ช้างปาลิไลยกะและลิงถวายของพระพุทธเจ้า

ชาวโกสัมพีที่ทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องเล็กน้อย และไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของพระองค์ จึงทรงหลีกออกจากหมู่พระภิกษุไปแต่พระองค์เดียว เสด็จไปทางหมู่บ้านปาลิไลยกะ ประทับอยู่ที่บริเวณใต้ต้นสาละที่ชายป่ารักขิตวัน จำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้น

หลังจากนั้นช้างปาลิไลยกะก็เดินทางไปถึงที่ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ได้เข้าไปทำความเคารพด้วยความเลื่อมใสศรัทธา และได้ช่วยปรนนิบัติพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่ช่วยปรับพื้นที่บริเวณใต้ต้นสาละให้เป็นที่ประทับ โดยใช้เท้ากระทืบดินและเหยียบย่ำให้ราบเรียบ ใช้งวงจับกิ่งไม้มากวาดพื้นดินให้สะอาด จัดเตรียมน้ำดื่มและน้ำใช้ไว้พร้อม เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงสรงน้ำร้อน พญาช้างก็จัดน้ำร้อนถวายโดยใช้งวงจับไม้แห้งมาสีกันให้เกิดไฟ ก่อไฟด้วยฟืนแล้วนำก้อนหินหลายก้อนมาเผาไฟให้ร้อน แล้วผลักก้อนหินลงไปในแอ่งน้ำเล็ก ๆ เมื่อหย่อนงวงลงไปในน้ำเห็นว่าน้ำร้อนได้ที่แล้ว จึงไปทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปสรงน้ำและจัดหาผลไม้ไปถวาย

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน พญาช้างก็จะนำบาตรและจีวรมาวางไว้เหนือกระพองของตน และตามเสด็จเข้าไปจนถึงชายป่าใกล้จะเข้าเขตหมู่บ้าน พระพุทธเจ้าตรัสให้พญาช้างหยุดอยู่แค่นั้น เพราะเป็นเขตบ้านคนอยู่ ทรงรับบาตรและจีวรมาถือ และเสด็จไปบิณฑบาตในหมู่บ้านนั้น

ช้างปาลิไลยกะจะยืนรอจนกระทั่งพระพุทธเจ้าเสด็จออกมาจากหมู่บ้าน พญาช้างจะรับบาตรและจีวรมาถือและเดิน

ช้างปาลิไลยกะและลิงถวายของพระพุทธเจ้า

นำหน้าไป เมื่อถึงที่ประทับก็วางบาตรและจีวรลง แล้วถวายงานพัดด้วยกิ่งไม้ ในเวลากลางคืน พญาช้างจะใช้งวงถือท่อนไม้ใหญ่เดินระวังภัยให้พระพุทธเจ้า จนกระทั่งถึงเวลาเช้า พญาช้างก็จะจัดเตรียมน้ำสรงพระพักตร์มาถวาย ช้างปาลิไลยกะได้ปรนนิบัติต่อพระพุทธเจ้าเช่นนี้เป็นประจำตลอดพรรษาคือเป็นระยะเวลา ๓ เดือน

ในบริเวณนั้นมีลิงตัวหนึ่งได้เห็นช้างปาลิไลยกะปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าเป็นประจำ ก็บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาปรารถนาจะได้ปรนนิบัติบ้าง จึงขึ้นไปนำรวงผึ้งจากยอดไม้ลงมาถวายพระพุทธเจ้า และเมื่อลิงได้เคาะตัวผึ้งอ่อนออกแล้ว พระพุทธเจ้า

ก็ทรงบริโภค

วันหนึ่งพระอานนท์ได้นำพระภิกษุ ๕๐๐ รูปจากทิศต่าง ๆ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อจะฟังธรรมจากพระองค์ พระอานนท์เข้าไปเพียงรูปเดียวก่อนและให้พระภิกษุอีก ๕๐๐ รูปรออยู่ข้างนอก พญาช้างปาลิไลยกะเห็นพระอานนท์เดินเข้ามาก็ไม่ไว้ใจ จึงถือท่อนไม้วิ่งตรงไปที่พระอานนท์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสห้ามและตรัสว่าพระอานนท์เป็นพระอุปัฏฐากของพระองค์

เมื่อพระอานนท์และพระภิกษุอีก ๕๐๐ รูปได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ต่างพากันประหลาดใจที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ตามลำพัง คงจะทำกิจวัตรต่าง ๆ ได้โดยยาก และคงไม่มีใครถวายน้ำสรงพระพักตร์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าพญาช้างปาลิไลยกะกระทำกิจทั้งหมดของพระองค์ และตรัสเป็นภาษิตแปลความว่า ถ้าบุคคลใดได้สหายเหมือนพญาช้างเชือกนี้ สมควรอยู่ด้วยกันได้ ถ้าไม่ได้สหายเช่นนี้ เที่ยวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า และตรัสเป็นภาษิตเกี่ยวกับคุณธรรมและการปฏิบัติตนของสหาย

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสธรรมภาษิตจบลง พระภิกษุ ๕๐๐ รูปก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ หลังจากนั้นพระอานนท์กราบทูลว่ามีเศรษฐีตระกูลใหญ่ ๆ เช่น เศรษฐีอนาถบิณฑิกะ และนางวิสาขา เป็นต้น มีสาส์นมากราบทูลว่าพระอริยสาวก ๕ โกฏิ มีท่านอนาถบิณฑิกะเป็นหัวหน้าขอกราบทูลเชิญพระพุทธองค์เสด็จไปประทับที่เมืองสาวัตถี พระพุทธเจ้าจึงทรงขอให้พระภิกษุรับบาตรและจีวรแล้วจะเสด็จออกเดินทาง แต่พญาช้างปาลิไลยกะ

ช้างปาลิไลยกะและลิงถวายของพระพุทธเจ้า

ขอถวายอาหารแก่พระภิกษุก่อน พระพุทธเจ้าจึงทรงขอให้พระภิกษุพักผ่อนคืนหนึ่งก่อนรุ่งขึ้นจึงจะออกเดินทาง

พญาช้างได้เข้าไปในป่ารวบรวมผลไม้ต่าง ๆ มีขนุน กล้วยเป็นต้นมากองไว้และได้ถวายพระภิกษุ ๕๐๐ รูปในวันรุ่งขึ้นเมื่อพระภิกษุฉันอาหารเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าทรงถือบาตรและจีวรเสด็จออกเดินทาง พญาช้างเดินตามมา และเมื่อทราบว่าจะไม่เสด็จกลับมาอีกก็มีความอาลัยสอดงวงเข้าปากแล้วร้องไห้เดินตามไปข้างหลังจนใกล้เขตบ้าน พระพุทธเจ้าจึงบอกพญาช้างให้กลับ พญาช้างจึงยืนร้องไห้อยู่ ณ ที่นั้นมองดูพระพุทธองค์จนกระทั่งเสด็จห่างลับไปสุดสายตา แล้วจึงหัวใจวายสิ้นชีวิตลง

ทันที และเนื่องจากช้างปาลิไลยกะมีความเลื่อมใสพระพุทธเจ้า จึงได้ไปเกิดในสวรรค์เป็นเทพบุตรชื่อปาลิไลยกะเทพบุตร

ช้างในชาดก

ชาดกคือเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน ๆ ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะชาดกที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาช้าง หรือช้างที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ในชาตินั้น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ช้างฉัททันต์

ในอดีตกาลมีช้างประเสริฐ ๘,๐๐๐ เชือกอาศัยอยู่ในบริเวณสระฉัททันต์ในป่าหิมพานต์ เป็นช้างมีฤทธิ์สามารถเหาะท่องเที่ยวไปในอากาศได้ ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าก็เสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์หัวหน้าโขลงช้างนี้ พญาช้างฉัททันต์เป็นช้างมีศีลและบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้า มีนางพญาช้าง ๒ เชือกเป็นคู่ครอง ชื่อนางช้างจุลสุภัททา และนางช้างมหาสุภัททา ในฤดูฝนพญาช้างและบริวารทั้งหมดอาศัยอยู่ในถ้ำทองกาญจนคูหาในภูเขาสุวรรณปัสสะทางด้านตะวันตกของสระฉัททันต์ ในฤดูร้อนช้างโขลงนี้จะออกมายืนรับลมอยู่ระหว่างต้นไทรใหญ่ทางด้านตะวันออกของสระฉัททันต์

สระฉัททันต์นั้นสวยงามด้วยดอกบัวหลายหลากชนิด และตามขอบสระก็อุดมด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เช่น ถั่ว แตงโม น้ำเต้า ฟัก แฟง กล้วย ขนุน รัง ถัดออกมาเป็นป่าใหญ่มีพันธุ์ไม้

ปะปนกัน และถัดมามีภูเขา ๗ ชั้นล้อมรอบสระ

วันหนึ่งในฤดูร้อน ดอกรังสีสวยสดบานสะพรั่ง พญาฉัทท์นต์และบริวารพากันไปชมดอกรัง ไม้รังต้นหนึ่งมีดอกบานเต็มที่ พญาช้างจึงใช้กระพองกระแทกลำต้นให้ดอกร่วงลงมา ขณะนั้นนางช้างจุลสุภัททายืนอยู่เหนือลม กิ่งรังแห้งใบแห้งและรังมดแดงก็ร่วงพรูลงบนหลังนาง ส่วนนางช้างมหาสุภัททายืนอยู่ใต้ลม มีดอกรังสีสวยสดและเกสรอันหอมหวนโปรยลงบนหลังนาง เป็นที่รื่นรมย์ยิ่งนัก เป็นเหตุให้นางช้างจุลสุภัททาอิจฉาอาฆาต เพราะคิดว่าพญาช้างลำเอียง นางจึงคิดจะแก้แค้น

อีกวันหนึ่ง พญาช้างฉัทท์นต์ลงอาบน้ำในสระ เสร็จแล้วก็ให้นางช้างทั้ง ๒ ลงอาบ เมื่อขึ้นจากน้ำก็มายืนเคียงพญาช้าง หลังจากนั้นช้างบริวารอีก ๘,๐๐๐ เชือกก็ลงเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน แล้วเก็บดอกไม้มาประดับพญาช้างและนางช้างทั้ง ๒ ด้วย

ขณะนั้นช้างรุ่นเชือกหนึ่งเก็บได้ดอกบัวใหญ่มีกลีบ ๗ ชั้นมาให้พญาช้างฉัทท์นต์ พญาช้างฉัทท์นต์เอางวงรับแล้วโปรยเกสรลงบนกระพองของตน แล้วส่งดอกบัวนั้นให้แก่นางช้างมหาสุภัททา ทำให้นางช้างจุลภัททามีความน้อยใจและผูกพยาบาทยิ่งขึ้น คิดว่าพญาช้างลำเอียงให้ของดี ๆ แก่นางช้างมหาสุภัททา ส่วนนางไม่ได้รับเลย

ต่อมาพญาช้างฉัทท์นต์ได้จัดผลไม้และน้ำผึ้งไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป นางช้างจุลภัททาก็นำผลไม้ที่ตน

หาได้ไปถวายด้วย และอธิษฐานขอไปเกิดเป็นราชธิดาในสกุลมัททราชมีชื่อว่าสุภัททา และให้ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ขอให้นางเป็นที่รักและโปรดปรานของพระราชา จะทูลขอสิ่งใดขอให้สมความปรารถนา และนางยังตั้งความปรารถนาให้นายพรานผู้หนึ่งใช้ลูกศรอาบยาพิษยิงพญาช้างฉัททันต์ให้ถึงแก่ความตาย พร้อมทั้งขอตัดงาทั้งคู่ของพญาช้างมาให้นาง

หลังจากนั้นนางช้างจุลภัททาไม่กินน้ำและอาหารใด ๆ จนร่างกายซูบผอมและสิ้นชีวิตลง นางได้ไปเกิดเป็นราชธิดาแห่งแคว้นมัททราชมีนามว่าสุภัททา และได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี นางเป็นที่รักของพระสวามี ปรารถนาสิ่งใดก็ทูลขอได้ทุกอย่าง

พระนางระลึกชาติได้และต้องการแก้แค้นพญาฉัททันต์โดยเร็ว จึงได้ขอพระราชานุญาตส่งนายพรานชื่อโสณุตรไปฆ่าพญาฉัททันต์เพื่อตัดเอางาทั้งคู่มาให้พระนาง โดยให้รางวัลเป็นอันมากแก่นายพรานซึ่งใช้เวลาเดินทางถึง ๗ ปี ๗ เดือนจึงถึงที่หมาย

นายพรานได้ลงไปยืนในหลุมที่ขุดไว้ใต้ต้นไทรที่พญาช้างเคยยืนเป็นประจำ และยิงพญาช้างด้วยลูกธนูอาบยาพิษทะลุช่องท้องออกทะลุหลังของพญาช้างขึ้นไปในอากาศ ทำให้เป็นแผลเหวอะหวะเลือดไหลนอง พญาช้างส่งเสียงร้องก้องด้วยความเจ็บปวด เมื่อเห็นนายพรานซ่อนอยู่ในหลุม เมื่อแรกคิดจะฆ่าเสีย

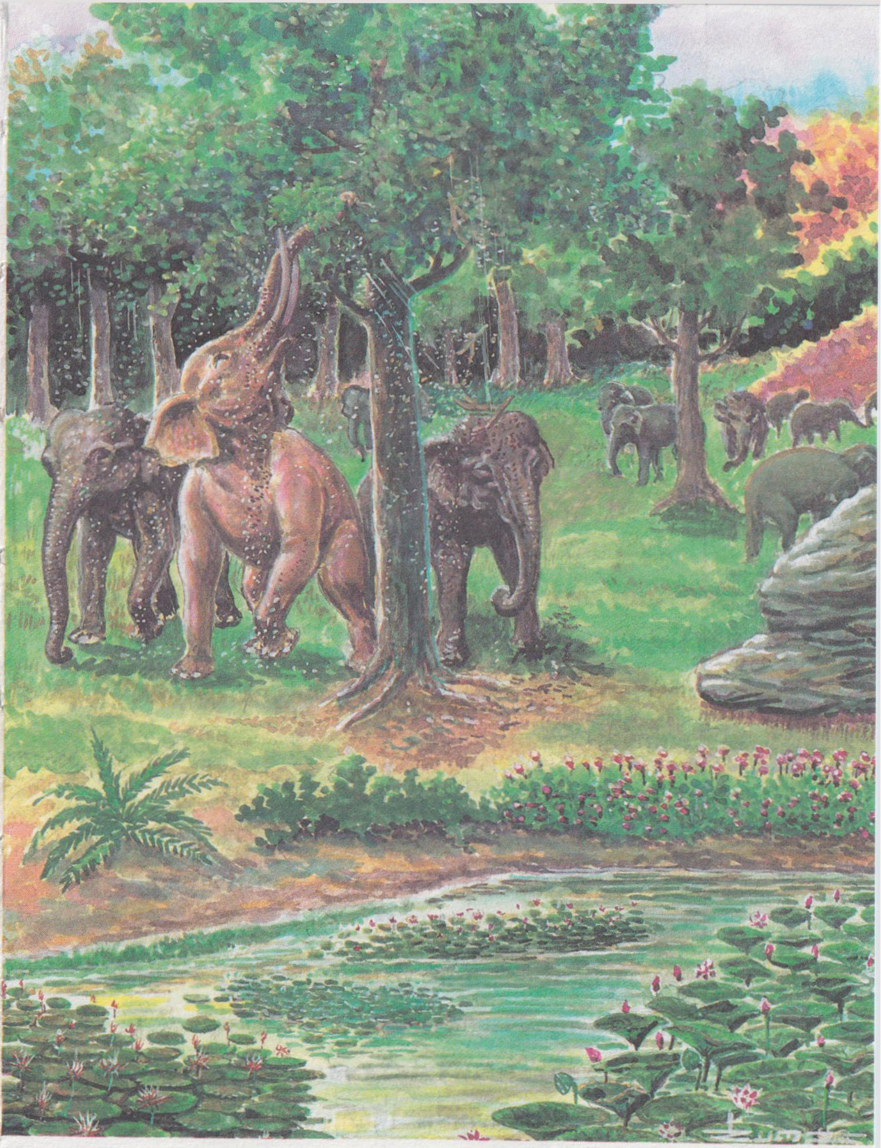

พญาช้างฉัททันต์และนางช้างทั้งสอง

แต่เมื่อเห็นนายพรานคลุมผ้ากาสาวพัสตร์ของนักบวช จึงใช้งวงยกนายพรานขึ้นมาสอบถามถึงสาเหตุที่ฆ่าตน

เมื่อทราบจากนายพรานว่าพระนางสุภัททาแห่งพาราณสีสั่งให้ฆ่าตนเพื่อนำงาไปเป็นเครื่องประดับ พญาช้างก็ระลึกได้ถึงความอาฆาตของนางช้างจุลภัททา จึงช่วยนายพรานเลื่อยงาตนเองเพราะนายพรานทำไม่สำเร็จ และให้ไปแจ้งแก่พระนางว่าตนขอบริจาคงาเพื่อเป็นปัจจัยให้ได้สัพพัญญุตญาณแล้วก็สิ้นชีวิต

ฝ่ายนายพรานนำงาช้างอันงดงามทั้งคู่กลับมาเมืองพาราณสีและนำไปถวายพระนางสุภัททาพร้อมกับทูลว่าพญาช้างสิ้นชีวิตแล้ว พระนางทอดพระเนตรงาของสามีที่รักในชาติก่อนแล้วเกิดความอาลัยอย่างสุดซึ้ง ไม่อาจหักห้ามความโศกเศร้าเสียดแทงหัวใจได้ก็สิ้นพระชนม์ในทันที

๒. ช้างปัจจัยนาค

ช้างปัจจัยนาคหรือปัจจัยนาเคนทร์เป็นช้างราชพาหนะของพระเวสสันดรแห่งแคว้นสีพี มีลักษณะพิเศษคือเมื่ออยู่ในดินแดนแคว้นใดก็จะมีฝนตกบริบูรณ์ไม่แห้งแล้ง พืชพันธุ์ธัญญา-หารอุดมสมบูรณ์ บ้านเมืองมั่งคั่ง ประชาชนมีความสุข ชาวแคว้นสีพีจึงหวงแหนพญาช้างนี้อย่างยิ่ง

พระเวสสันดรเป็นพระโอรสของพระเจ้ากรุงสญชัยและพระนางผุสดีแห่งแคว้นสีพี ได้อภิเษกกับพระนางมัทรีมีพระโอรสและพระธิดาคือชาลีและกัณหา พระเวสสันดรมักจะ

พราหมณ์ ๘ คน จากแคว้นกลิงคราชพาช้างปัจจัยนาคออกจากเมือง

ขึ้นทรงช้างปัจจัยนาคเสด็จไปพระราชทานทรัพย์สินแก่คนยากจนเป็นประจำ

ครั้งหนึ่งแคว้นกลิงคราษฎร์เกิดทุพภิกขภัยเนื่องจากฝนแล้ง ข้าวในนาตายหมด ประชาชนอดอยาก พระเจ้ากลิงคราชทรงรักษาอุโบสถจนครบ ๗ วัน ฝนก็ยังไม่ตกลงมา จึงทรงจัดให้พราหมณ์ ๘ คนไปทูลขอช้างปัจจัยนาคจากพระเวสสันดรเพื่อมาช่วยให้ฝนตก พระเวสสันดรทรงปีติยินดีที่จะได้บริจาคทาน จึงพระราชทานช้างปัจจัยนาคให้พราหมณ์ เป็นเหตุให้ชาวสีพีไม่พอใจ และกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้เนรเทศพระเวสสันดรให้ไปประทับที่เขาวงกต พระเวสสันดรมิได้ทรงท้อถอยในการบำเพ็ญทาน ทรงขอเลื่อนเวลาไปอีกหนึ่งคืนและหนึ่งวันเพื่อจัดเตรียมสัตตสดกมหาทาน คือทานอันยิ่งใหญ่ ๗ หมวด ๆ ละ ๗๐๐ ได้แก่ ช้าง ม้า รถ ผู้หญิง แม่โค ทาสี ทาส และต่อมาก็ทรงบริจาคทานอันยิ่งใหญ่ขึ้นไปอีกคือบุตรทาน

๓. ช้างมาตุโปสกะ

ในอดีตกาลเมื่อครั้งที่พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นช้างเผือกได้ชื่อว่าช้างมาตุโปสกะ เนื่องจากได้เลี้ยงดูมารดาผู้ชราและตาบอด มีบริวาร ๘๐,๐๐๐ เชือกอยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่อได้ผลไม้ที่มีรสดีก็มักจะให้ช้างบริวารนำไปให้มารดาเสมอ แต่ช้างบริวารไม่นำไปให้กลับนำมาเคี้ยวกินเสียเอง ช้างมาตุโปสกะจึงละจากโขลง

พามารดาไปอยู่ในถ้ำใกล้สระบัวที่เชิงเขาจัณโฑรณะ และหาอาหารมาเลี้ยงดูมารดาเป็นประจำ

วันหนึ่งช้างมาตุโปสกะได้ช่วยนายพรานชาวพาราณสีที่หลงทางอยู่ในป่า โดยให้ขึ้นหลังแล้วนำไปส่งให้จนถึงเมือง แต่นายพรานคิดอกตัญญูทำเครื่องหมายไว้ตลอดทาง พอดีกับในขณะนั้นช้างมงคลหัตถีของพระเจ้าพรหมทัตสิ้นชีวิตลง นายพรานจึงทูลเรื่องช้างเผือกที่ตนพบ พระเจ้าพรหมทัตจึงให้นายหัตถาจารย์กับลูกน้องไปกับพรานเพื่อจับช้างเผือกมาถวาย ช้างมาตุโปสกะตั้งจิตอธิษฐานไม่โกรธเพื่อรักษาศีล และยอมให้นายหัตถาจารย์จูงพาเดินทางไปถึงเมืองพาราณสีในวันที่ ๗

ส่วนช้างผู้เป็นมารดาเมื่อเห็นบุตรหายไปก็สันนิษฐานว่าคงถูกอำมาตย์ของพระราชาจับไป เพราะตนเองมีความรู้สึกว่าต้นไม้ในป่าเจริญงอกงาม แต่บุตรของตนไม่ได้หักกิ่งไม้มาให้เป็นอาหาร นางช้างมีความเศร้าโศกมาก

พระเจ้าพรหมทัตเมื่อทรงทราบว่านายหัตถาจารย์จับช้างเผือกมาได้แล้วก็ดีพระทัยมาก ตรัสสั่งให้ปลูกโรงช้างตกแต่งอย่างสวยงาม แล้วทรงถือโภชนาหารรสเลิศมาด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เองเพื่อพระราชทานแก่พญาช้าง แต่พญาช้างมิได้บริโภคอาหาร และกราบทูลพระราชาว่าตนต้องเลี้ยงดูมารดาผู้ชราและตาบอด เมื่อตนไม่อยู่มารดาต้องถึงแก่ความตายแน่เพราะไม่ได้บริโภคอาหารมา ๗ วันแล้ว ตนเองไม่ต้องการ

ลาภยศอันใดเลย พระราชาจึงตรัสสั่งให้รีบปล่อยพญาช้างโดยเร็ว

เมื่อพญาช้างเดินทางไปถึงเขาจัณโฑรณะก็รีบตรงไปที่สระบัว โดยที่ตนเองก็ยังไม่ได้กินอาหารเลย เพราะคิดว่าเมื่อตนยังมิได้ให้อาหารแก่มารดาก็จะไม่บริโภคอาหารใด ๆ ทั้งสิ้น แล้วจึงนำเหง้าบัวที่ล้างสะอาดแล้วมาเป็นจำนวนมาก สูดน้ำให้เต็มงวงแล้วตรงไปยังที่อยู่ของนางช้างผู้เป็นมารดา ขณะนั้นนางช้างออกมานอนอยู่หน้าถ้ำ พญาช้างจึงพ่นน้ำรดบนศีรษะของมารดาเพื่อให้ร่างกายเย็นฉ่ำสดชื่น และนำรากบัวให้มารดาบริโภค แล้วเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง นางช้างมีความยินดียิ่งกล่าวสรรเสริญพระราชา

ฝ่ายพระเจ้าพาราณสีมีความเลื่อมใสศรัทธาในคุณความดีของพญาช้างมาตุโปสกะ จึงโปรดให้สร้างตำหนักที่ใกล้ถ้ำเชิงเขาจัณโฑรณะนั้น และเสด็จไปประทับแรมอยู่เพื่อพระราชทานอาหารแก่มารดาพญาช้างและพญาช้างเป็นประจำ เมื่อมารดาพญาช้างสิ้นชีวิตลง พญาช้างได้จัดการซากศพของนางช้างผู้เป็นมารดาแล้วไปอยู่ที่อาศรมชื่อ กรัณฑกะ ซึ่งเป็นที่อยู่ของฤษี ๕๐๐ คน เพื่อปฏิบัติฤษีเหล่านั้น เมื่อพญาช้างสิ้นชีวิตลงพระราชาโปรดให้นำศิลามาแกะสลักเป็นรูปช้างพระโพธิสัตว์ให้ประชาชนสักการะบูชา

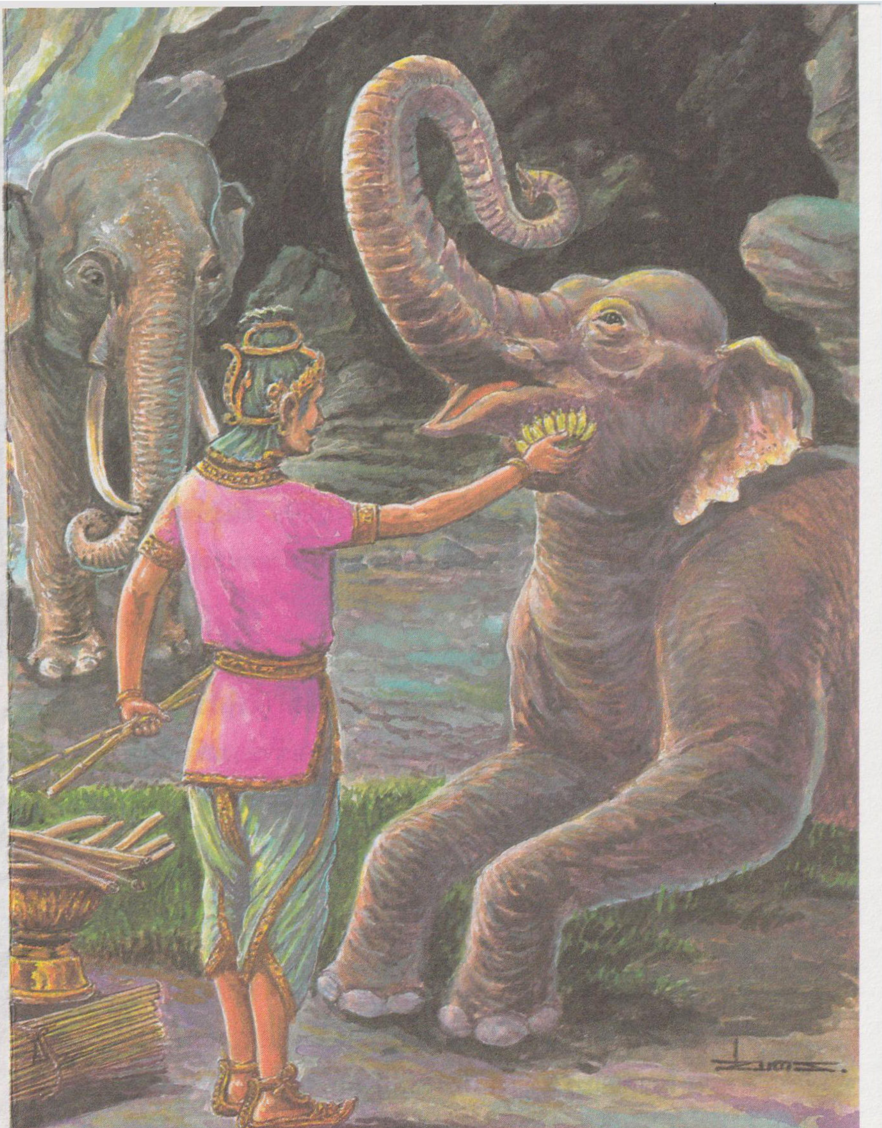

ช้างมาตุโปสกะ

๔. ช้างมหิฬามุข

ช้างมหิฬามุขเป็นช้างมงคลหัตถี เป็นช้างพระที่นั่งของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี คืนหนึ่งมีพวกโจรนัดพบกันในโรงช้างเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการโจรกรรม พร้อมทั้งอบรมสั่งสอนวิธีโจรกรรม โดยกล่าวย้ำคติของโจรว่าเมื่อลักทรัพย์แล้วต้องฆ่าเจ้าทรัพย์เสีย หรือไม่ก็ทำร้ายให้ทุพพลภาพก่อนแล้วจึงเอาทรัพย์ไป เพื่อเจ้าของทรัพย์จะไม่อาจติดตามจับตัวโจรได้ และเน้นว่าขึ้นชื่อว่าโจรต้องไม่มีศีล ต้องทำตัวให้ร้ายกาจแกล้วกล้าจึงจะดี พวกโจรได้มาพบปะสั่งสอนกันเช่นนั้นหลายครั้ง

ส่วนช้างมหิฬามุขได้ฟังคำสั่งสอนอบรมของโจรอยู่บ่อย ๆ เข้าใจว่าคนเหล่านั้นสอนตน จึงคิดว่าตนจะต้องทำตัวให้ร้ายกาจแกล้วกล้า มีกิริยาหยาบช้าดุร้าย ครั้นในเวลาเช้าช้างมหิฬามุขก็จับคนเลี้ยงช้างที่เข้าไปใกล้วงฟาดลงกับพื้นจนสิ้นชีวิต และเมื่อคนเลี้ยงช้างคนอื่น ๆ เข้ามาอีกก็ถูกช้างมหิฬามุขฆ่าตายไปหลายคน

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ จึงตรัสสั่งให้พระโพธิสัตว์ซึ่งในชาตินั้นเป็นอำมาตย์ และเป็นนักปราชญ์ในราชสำนักไปสืบสวนสาเหตุที่พญาช้างมีใจเหี้ยมโหดดุร้าย อำมาตย์จึงไปตรวจดูร่างกายพญาช้าง ไม่ปรากฏว่ามีโรคใด ๆ ที่จะทำให้มีใจเหี้ยมโหด และได้สืบสวนจนกระทั่งทราบเรื่องที่พวกโจรมาอบรมสั่งสอนคติโจรหลายครั้ง ความดุร้ายจึงเกิดจากได้ฟัง

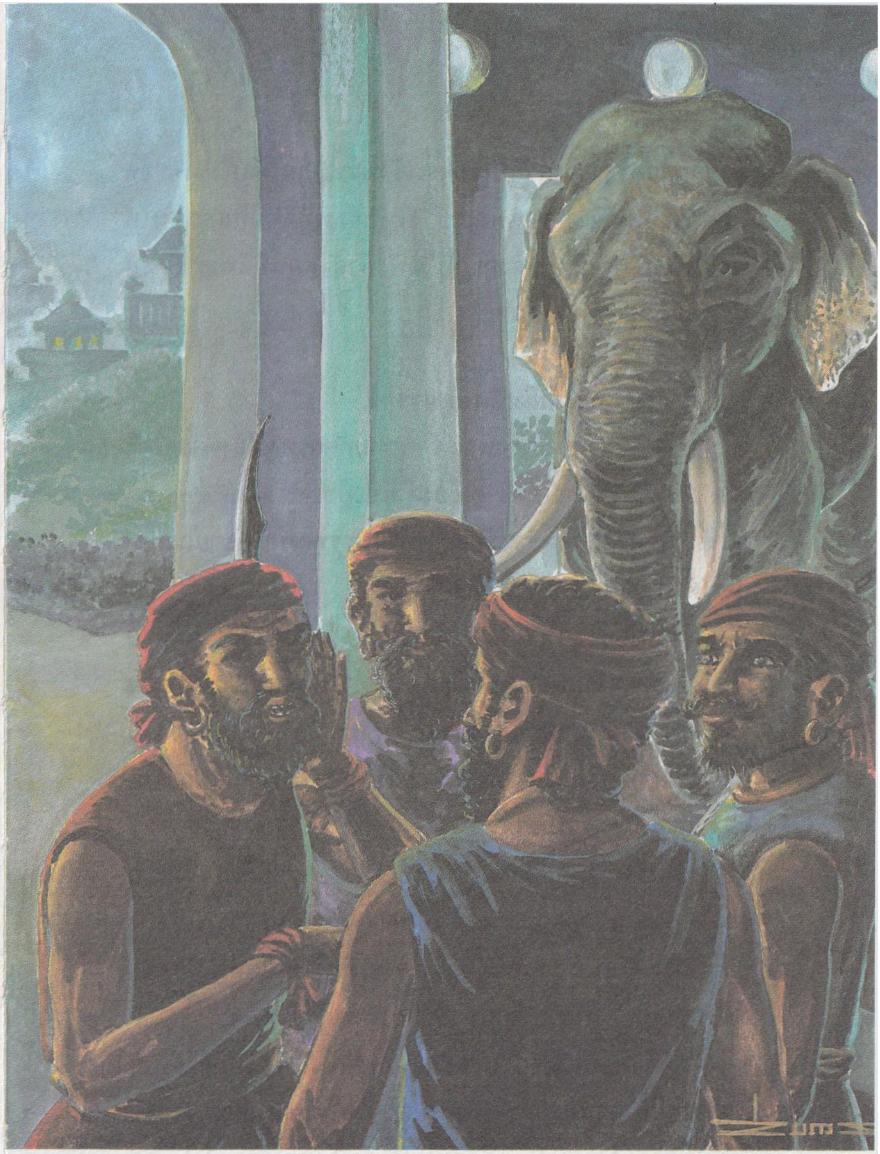

ช้างมหิฬามุข

คำของพวกโจร จึงกราบทูลพระเจ้าพรหมทัตให้แก้ไขโดยจัดสมณพราหมณ์ไปสอนพญาช้างให้ประพฤติดีมีศีลธรรมให้พญาช้างฟังทุกวัน หลังจากที่ได้ฟังคำสั่งสอนที่ดีพญาช้างก็ประพฤติตนดีตั้งแต่นั้นมา

๕. ช้างของอลีนจิตตกุมาร

ในอดีตกาลเมื่อครั้งพระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสี ในตำบลหนึ่งไม่ห่างไกลจากเมืองเป็นที่อยู่ของช่างไม้ ๕๐๐ คน มีอาชีพทำเครื่องเรือนสำหรับสร้างบ้านบรรทุกเรือไปขายในเมือง เมื่อได้เงินมากพอก็กลับบ้าน

วันหนึ่งพวกช่างไม้กำลังตัดไม้อยู่ในป่า มีช้างพลายเชือกหนึ่งเท้าเจ็บเพราะถูกเสี้ยนตำ ทำให้เท้าบวมเป็นหนอง ได้รับความเจ็บปวดมากได้ไปขอความช่วยเหลือจากช่างไม้ ช่างไม้จึงช่วยกรีดเนื้อดึงเสี้ยนออกมาได้และชำระแผลพอกยาให้ ไม่นานแผลก็หายเป็นปกติ

ช้างคิดถึงบุญคุณของช่างไม้ เมื่อแผลหายดีแล้วจึงช่วยช่างไม้ทำงานช่วยผ่อนแรงให้เป็นการตอบแทน ช่างไม้ก็แบ่งข้าวปั้นให้กินเป็นประจำทุกวัน จนกระทั่งช้างอยู่ในวัยชรา จึงไปพาลูกช้างพลายเผือกมาช่วยงานช่างไม้แทนตน

ลูกช้างเผือกจึงอยู่รับใช้งานพวกช่างไม้ และมีนิสัยดีเป็นเพื่อนเล่นกับบรรดาลูกช่างไม้ ลูกช้างไม่เคยปล่อยอุจจาระและปัสสาวะลงแม่น้ำ แต่ถ่ายในที่ไกลฝั่งแม่น้ำออกไป แต่

วันหนึ่งฝนตกหนัก อุจจาระแห้งของช้างเผือกลอยไปตามน้ำ ช้างหลวง ๕๐๐ เชือกได้กลิ่นอุจจาระช้างเผือกก็ไม่ยอมลงอาบน้ำ นายหัตถาจารย์ต้องช้อนเอาอุจจาระช้างเผือกมาละลายน้ำแล้วทาตัวช้างทุกเชือก ทำให้ช้างมีกลิ่นหอมและลงอาบน้ำได้

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบเรื่องช้างเผือก จึงเสด็จลงเรือเป็นขบวนทวนกระแสน้ำไปจนถึงที่อยู่ของพวกช่างไม้และตรัสขอช้างเผือกไปเป็นราชพาหนะคู่บ้านคู่เมือง ช่างไม้ก็ทูลถวายตามพระราชประสงค์ ได้มีพิธีสมโภชช้างเผือก และทรงแต่งตั้งพญาช้างให้เป็นพระสหายร่วมทุกข์สุขของพระองค์ เมื่อได้พญาช้างเผือกมาอาณาเขตเมืองก็แผ่ขยายกว้างขวางออกไป

ต่อมาพระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระ-อัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ครั้นพระครรภ์ใกล้กำหนดประสูติกาล พระเจ้าพรหมทัตก็สิ้นพระชนม์ พวกอำมาตย์พากันปกปิดไม่ให้พญาช้างเผือกทราบ เพราะเกรงว่าพญาช้างจะถึงแก่ความตายด้วยความเสียใจอย่างสุดซึ้ง

ฝ่ายพระเจ้าโกศลราชแห่งแคว้นโกศลถือโอกาสยกทัพเข้ามาล้อมเมืองพาราณสีไว้เพราะเห็นว่ายังไม่มีผู้ครองเมือง ทหารและชาวเมืองจึงปิดประตูเมืองรักษาพระนครอย่างเข้มแข็ง แล้วส่งสารไปถวายพระเจ้าโกศลราชขอหยุดพักรบจนกว่าพระอัครมเหสีจะมีพระประสูติกาลแล้วจึงค่อยสู้รบกัน พระเจ้าโกศลราชก็ทรงยินยอม

ต่อมาเมื่อพระอัครมเหสีประสูติพระราชโอรส บรรดาทหารและชาวเมืองต่างมีความร่าเริงใจไม่ย่อท้อ ด้วยเหตุนี้พระกุมารจึงได้พระนามว่า อลีนจิตตกุมาร ซึ่งมีความหมายถึงจิตที่ร่าเริงยินดี ทหารและชาวเมืองก็ได้ออกต่อสู้กับกองทัพของพระเจ้าโกศลราช แต่เนื่องจากขาดจอมทัพจึงต้องล่าถอยกลับเข้าเมือง

พวกอำมาตย์ทูลแนะนำให้พระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตแจ้งเรื่องการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพรหมทัตและการประสูติพระราชโอรสให้พญาช้างเผือกทราบ บางทีพญาช้างอาจช่วยระงับศึกได้ พระมเหสีจึงทรงพาพระกุมารเสด็จไปโรงช้าง ตรัสเล่าเรื่องทั้งหมดให้พญาช้างทราบและขอความช่วยเหลือ

พญาช้างจึงยื่นงวงไปอุ้มพระราชกุมารยกขึ้นวางบนกระพอง แล้วร้องไห้อาลัยพระสหาย หลังจากวางพระราชกุมารลงในพระหัตถ์ของพระอัครมเหสีแล้ว พญาช้างเผือกก็โลดแล่นจากโรงช้างทันที พวกอำมาตย์เสนาทหารก็เปิดประตูเมืองยกทัพตามออกไป พญาช้างเผือกส่งเสียงโกญจนาท ข้าศึกตกใจแตกหนีไปหมด พญาช้างทำลายค่ายเข้าถึงภายในจับพระเจ้าโกศลราชมาหมอบลงที่พระบาทของพระราชกุมารอลีนจิตต พร้อมกับห้ามผู้คนไม่ให้ทำร้ายพระเจ้าโกศลราช แต่ขอให้ทรงปฏิญาณยอมยกเมืองโกศลให้เป็นเมืองขึ้นของเมืองพาราณสี แล้วพญาช้างก็ปล่อยตัวไป

ช้างของอลีนจิตตกุมาร

ตั้งแต่นั้นมาไม่มีเมืองใดเป็นศัตรูกับเมืองพาราณสีอีกเลย อาณาเขตทั้งหมดในชมพูทวีป ตกอยู่ในอำนาจของอลีนจิตตราชกุมาร ซึ่งได้ขึ้นครองราชย์เมื่อมีพระชนมายุ ๗ พรรษา ทรงพระนามว่าพระเจ้าจิตตราช

ช้างเอราวัณในวรรณคดีบาลีและวรรณคดีสันสกฤต

คนไทยรู้จักช้างเอราวัณเป็นอย่างดีจากเรื่องรามเกียรติ์ ในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตก็มีเรื่องราวของช้างเอราวัณที่แตกต่างกัน จึงขอนำเสนอไว้ ณ ที่นี้

ในวรรณคดีบาลีกล่าวถึงมฆมาณพซึ่งเป็นบุตรของสกุลใหญ่แห่งหมู่บ้านอจลคามในแคว้นมคธ มฆมาณพให้ทานรักษาศีลเป็นประจำ และบำเพ็ญความดีเพื่อส่วนรวม คือได้ร่วมมือกับสหายอีก ๓๒ คน ช่วยกันเกลี่ยพื้นที่แผ้วถางทางให้เป็นที่รื่นรมย์ของคนทั่วไปในหมู่บ้าน เมื่อมีผู้มาแย่งที่เขาก็ไม่โกรธถอยไปทำที่อื่นอีก เพราะถือว่าความสุขที่ผู้อื่นได้รับจากการกระทำของตนย่อมทำให้ตนมีความสุขด้วย

ฝ่ายนายบ้านเห็นการกระทำของทั้ง ๓๓ คน ก็เกิดความอิจฉา สั่งให้เลิกทำ แต่มฆมาณพและสหายกล่าวว่าตนทำทางสวรรค์จึงไม่ฟังคำห้าม นายบ้านโกรธไปทูลฟ้องพระราชาว่ามีพวกโจรคุมกันมา ๓๓ คน พระราชาตรัสให้จับโดยมิได้พิจารณาไต่สวน ให้ลงโทษโดยปล่อยช้างออกไปเหยียบให้ตาย

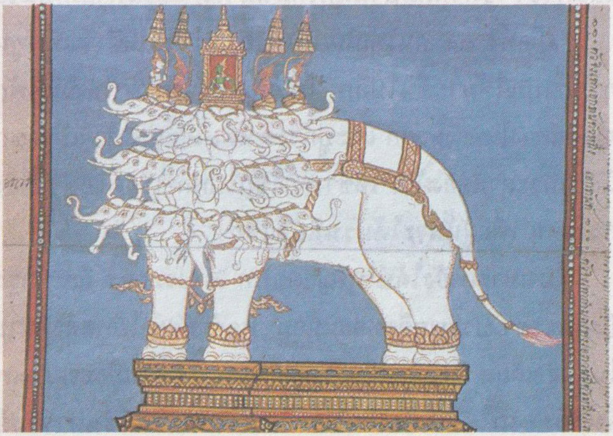

ช้างเอราวัณ

มฆมาณพสอนสหายไม่ให้โกรธ และให้แผ่เมตตาจิตให้แก่พระราชา นายบ้าน ช้าง และตนเอง ช้างจึงไม่กล้าเข้าใกล้มฆมาณพและสหายด้วยอำนาจแห่งเมตตา เมื่อพระราชาทรงทราบว่าช้างไม่เหยียบคนเหล่านั้น ก็มีพระราชดำริว่าช้างเห็นคนจำนวนมากอาจไม่กล้าเหยียบ จึงรับสั่งให้เอาเสื่อลำแพนมาปิดคลุมคนทั้ง ๓๓ คนนั้น แล้วให้ช้างเหยียบ ช้างก็ไม่เหยียบอีก

พระราชาจึงรับสั่งให้คณะของมฆมาณพเข้าเฝ้า และเมื่อทรงทราบเรื่องราวความเป็นจริงทั้งหมดก็ทรงปีติยินดี ทรงขอโทษมฆมาณพและสหาย พร้อมกับพระราชทานช้างเชือกนั้นให้เป็นพาหนะร่วมทำการกุศลต่อไป ทรงปลดนายบ้านออก

และพระราชทานหมู่บ้านนั้นให้มฆมาณพและสหายเก็บส่วย

เมื่อทั้ง ๓๓ คนได้เห็นผลแห่งการทำความดี จึงเพิ่มพูนการทำบุญให้มากขึ้นไปอีก โดยปลูกสร้างศาลาให้เป็นที่พักคนเดินทางในทางสี่แยก และปูกระดาน ๓๓ แผ่น ถ้าผู้เป็นแขกนั่งบนกระดานของผู้ใด ให้ช้างพาแขกไปพักที่เรือนของเจ้าของกระดาน เพื่อผู้นั้นจะได้ปรนนิบัติแขก

มฆมาณพยังได้บำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการ คือ บำรุงบิดามารดา ประพฤติตนอ่อนน้อม พูดคำสัตย์ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด กำจัดความตระหนี่ ไม่โกรธ ดังนั้นเมื่อมฆมาณพสิ้นชีวิตลงก็ได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สหายทั้ง ๓๒ คนไปเกิดเป็นเทพบุตร ช่างไม้ที่สร้างศาลาไปเกิดเป็นวิศวกรรมเทพบุตร และช้างไปเกิดเป็นเทพบุตรชื่อเอราวัณ เนื่องจากบนสวรรค์ไม่มีสัตว์เดรัจฉานอาศัยอยู่ เทพบุตรเอราวัณจึงมีหน้าที่เนรมิตตนเป็นช้างพาหนะของพระอินทร์และของเทพบุตรสำหรับให้พระอินทร์ขึ้นทรงเสด็จไปที่ใด ๆ ตามความประสงค์

เมื่อเนรมิตตนเป็นช้างเอราวัณจะสูง ๑๕๐ โยชน์ มีกระพองศีรษะ ๓๓ กระพอง กระพองที่ประทับของพระอินทร์อยู่กลางชื่อสุทัศนะ มีมณฑปแก้วและบัลลังก์แก้ว เทพบุตรอีก ๓๒ องค์ก็นั่งบนบัลลังก์แก้วในกระพองของตน กระพองหนึ่งมี ๗ งา งาหนึ่งมีสระโบกขรณี ๗ สระ แต่ละสระมีกอบัว ๗ กอ แต่ละกอมีดอกบัว ๗ ดอก แต่ละดอกมี ๗ กลีบ แต่ละกลีบมีเทพธิดา

ฟ้อนรำอยู่ ๗ องค์

ในวรรณคดีสันสกฤต ช้างเอราวัณมีหลายชื่อได้แก่ ไอราวัณ ไอราวตะ หรือไอราพต เป็นช้างพาหนะของพระอินทร์ และโปรยปรายฝนให้ตกลงมายังโลก ดูดน้ำจากโลกขึ้นไปบนสวรรค์ทำให้ฝนตก เป็นช้างศึกนำพระอินทร์ออกรบกับอสูร และเป็นต้นเหตุให้เกิดการกวนเกษียรสมุทรของเทพเจ้า

การกวนเกษียรสมุทรของเทพเจ้ามีเรื่องราวดังนี้ ครั้งหนึ่งฤษีทุรวาสได้พวงมาลัยดอกไม้หอมจากนางฟ้าชื่อเมนกา จึงได้นำไปถวายพระอินทร์ซึ่งกำลังทรงช้างเอราวัณติดตามด้วยข้าราชบริพาร พระอินทร์รับเอาพวงมาลัยมาคล้องไว้ที่งาช้างเอราวัณ ฝูงผึ้งต่างบินตอมดอกไม้หอมไปรอบ ๆ ศีรษะของช้างเอราวัณ พญาช้างเกิดความรำคาญสุดที่จะอดทนต่อไปได้ จึงใช้งวงดึงพวงมาลัยมาเหยียบย่ำจนไม่มีชิ้นดี

ฤษีทุรวาสโกรธพระอินทร์ ถือว่าการกระทำของช้างเอราวัณเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นไม่เคารพนับถือตน จึงสาปแช่งเทพเจ้าทั้งหมดให้กลายเป็นคนแก่มีเนื้อหนังเหี่ยวย่น ผมสีเทาไม่มีเรี่ยวแรง ให้ความมั่งคั่งสมบูรณ์ในเทวโลกสูญสิ้นไป พระอินทร์ตัวสั่นด้วยความหวาดกลัวและขอลดหย่อนโทษ ฤษีทุรวาสจึงได้กำหนดข้อแก้ไขให้ถอนคำสาปได้โดยให้เทพเจ้ากวนเกษียรสมุทร เพื่อให้ได้น้ำอมฤตมาดื่มให้มีร่างกายแข็งแรงและเป็นผู้ไม่ตาย

ต่อมาความรุ่งเรืองของเทวโลกก็สูญสิ้นไป มีแต่ความมืดมิด พืชและต้นไม้เตี้ย ๆ ร่วงโรยลงสิ้น เทพเจ้าทั้งหลายกลายเป็นคนแก่ไม่มีเรี่ยวแรง เมื่อพวกอสูรยกทัพมารบกับพวกเทพเจ้า เทพเจ้าสู้ไม่ได้ถูกพวกอสูรกดขี่บังคับ พระอัคนีจึงพาเทพเจ้าทั้งหลายไปขอความคุ้มครองจากพระพรหม พระพรหมขอให้พระนารายณ์ช่วย พระนารายณ์จึงให้เทพเจ้าและอสูรช่วยกันกวนเกษียรสมุทรเพื่อให้ได้น้ำอมฤตมาดื่ม

เกษียรสมุทรเป็นที่ประทับของพระนารายณ์บนหลังอนันตนาคราช พระนารายณ์ให้พระอินทร์เป็นหัวหน้าเทพเจ้าพลิเป็นหัวหน้าอสูร นำเอาต้นไม้สมุนไพรทุกชนิดใส่ลงไปในเกษียรสมุทร ปั่นด้วยภูเขามันทร ใช้พญานาควาสุกิเจ้าแห่งนาคเป็นเชือก พวกอสูรถือข้างหัวพญานาค พวกเทพเจ้าถือข้างหางส่วนพระนารายณ์แบ่งภาคไปเป็นเต่าใหญ่รองรับภูเขามันทรซึ่งเป็นหลักในการกวนเกษียรสมุทร ใช้เวลากวนนับพัน ๆ ปีพญานาคหายใจเป็นไฟมาถูกพวกอสูรทำให้พวกอสูรไม่มีแรงและลมหายใจร้อนของพญานาคได้พัดเมฆไปเป็นฝนตกถูกคณะของเทพเจ้า ทำให้เทพเจ้าได้รับความเย็นชุ่มชื่นใจ มีกำลังแข็งแรง

จากการกวนเกษียรสมุทรทำให้เกิดสิ่งประเสริฐ ๑๔ อย่างคือ พิษกาลกูฏ พระศิวะทรงดื่มทำให้พระศอไหม้เป็นสีเขียววารุณีเทวีซึ่งเป็นเทวีแห่งน้ำเมา ม้า ๘ หัว มณีเกาสตุภซึ่งพระนารายณ์รับไว้ประดับ ดวงจันทร์ซึ่งพระศิวะรับไว้ประดับ

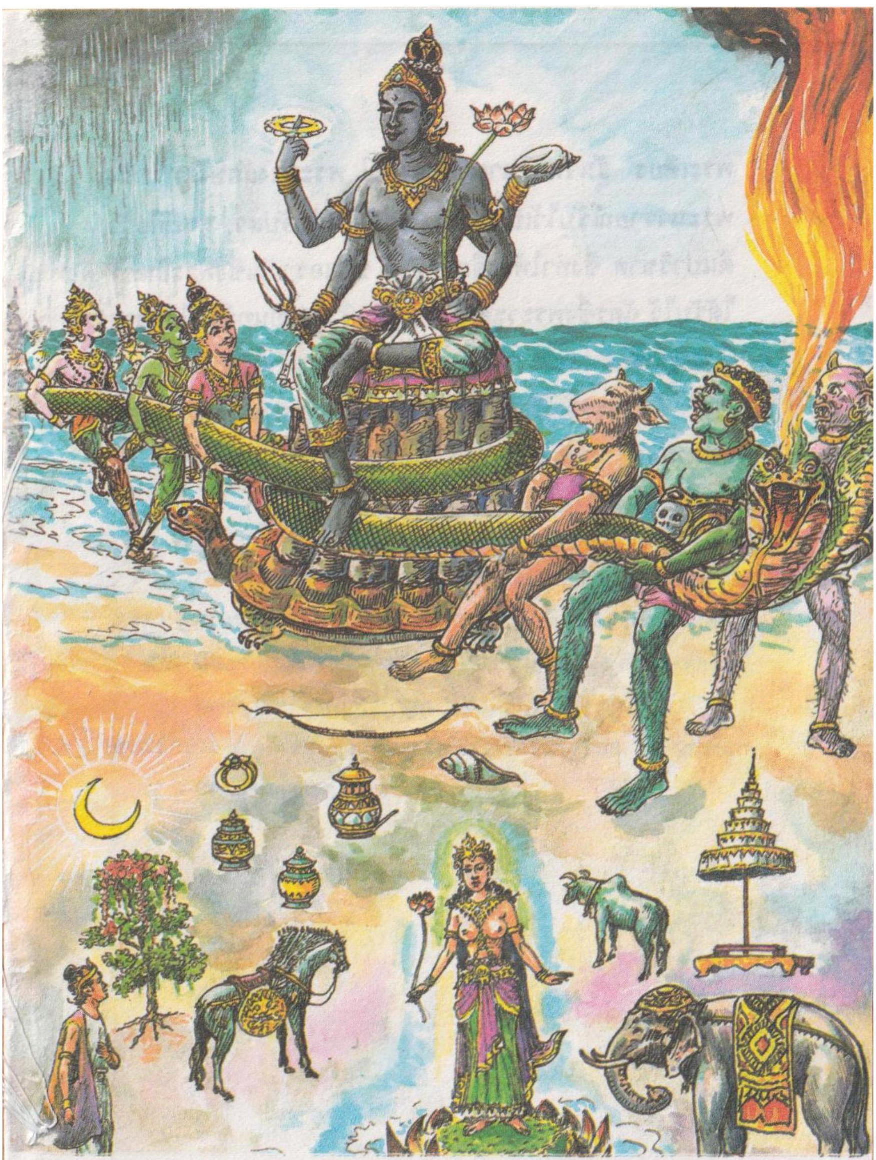

การกวนเกษียรสมุทร

พระเศียร ธันวันตรินายแพทย์ใหญ่ พระนางลักษมีเทวี ซึ่งพระนารายณ์รับไว้เป็นมเหสี กลุ่มนางฟ้าอัปสร สุรภีคือวัว ต้นปาริชาต ซึ่งทำให้ระลึกชาติได้ ช้างเอราวัณซึ่งพระอินทร์ได้รับไว้ ฉัตรซึ่งพระวรุณรับไว้ ตุ้มหูซึ่งพระอินทร์รับไว้ถวายพระนางอทิติเทพมารดา และน้ำอมฤตดื่มแล้วไม่ตาย

ช้างเอราวัณจึงนับว่าเกิดใหม่จากการกวนเกษียรสมุทรของเทพเจ้า พระพรหมทรงตั้งให้เป็นเจ้าแห่งช้างทั้งหลาย และให้เป็นช้างโลกบาลรักษาทิศตะวันออก.

บรรณานุกรม

ป.ส. ศาสตรี. **มาตงคลีลา**. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเขษม, ๒๔๙๖.
(หนังสือที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนาย ป.ส.ศาสตรี)

ละเอียด วิสุทธิแพทย์. **ช้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๒.

สุจิตร ตุลยานนท์. **ช้างเผือก**. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๙. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๙)

สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์. **วรรณกรรมไทยเรื่องช้างไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ, ๒๕๓๐.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายพะนอม แก้วกำเนิด ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

ผู้แต่ง : **สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์** อ.บ., M.S. IN L.S. (Simmons).

อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จุฬา)

ศาสตราจารย์กิตติคุณ

ผลงานวรรณกรรมที่ได้รับรางวัล ได้แก่ **พระราชวังบางปะอิน เที่ยววัดโพธิ์ แมวไทย พระภูมิเจ้าที่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม** และ**เมืองไทย** ได้รับรางวัลประเภทสารคดีเด็กก่อนวัยรุ่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ **ช้างไทย**ได้รับรางวัลวรรณกรรม ชั้นที่ ๑ ของมูลนิธิธนาคารกรุงเทพ ปี พ.ศ. ๒๕๒๘.

๐๓-๑-๐-๐-๕๓-๐๒๕-๖

ช้างในตำนาน พุทธประวัติ และชาดก